

Iskustva, potrebe i prava transrodnih i rodno nenormativnih učenika_ca osnovnih i srednjih škola

Relić, Aleksandra

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:265257>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-21**

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

ODSJEK ZA PEDAGOGIJU

**ISKUSTVA, POTREBE I PRAVA TRANSRODNIH I RODNO
NENORMATIVNIH UČENIKA_CA OSNOVNIH I SREDNJIH
ŠKOLA**

Diplomski rad

Aleksandra Relić

Zagreb, 2021.

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za pedagogiju

**ISKUSTVA, POTREBE I PRAVA TRANSRODNIH I RODNO NENORMATIVNIH
UČENIKA_CA OSNOVNIH I SREDNJIH ŠKOLA**

Diplomski rad

Aleksandra Relić

Mentor: dr.sc., Marija Bartulović

Zagreb, 2021.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. TRANSRODNI I RODNO NENORMATIVNI UČENICI	3
2.1. Što je transrodnost?	4
2.1.1. Objašnjenja transrodnosti iz različitih perspektiva	4
2.1.2. Terminološka razjašnjenja	8
2.2. Tko su transrodna (i rodno nenormativna) djeca?	11
2.2.1. Medicinski i savjetodavni rad s transrodnom i rodno nenormativnom djecom	13
3. ISKUSTVA TIRN UČENIKA U ŠKOLI	16
3.1. Pozitivna iskustva TIRN učenika	21
3.1.1. Važnost jezika	21
3.1.2. Individualna podrška nastavnika	22
3.1.3. Školski pristupi	22
3.1.4. Važnost zajednice	23
3.1.5. Samopomoć	24
3.2. Negativna iskustva TIRN učenika	25
3.2.1. Rizična ponašanja transrodnih učenika	25
3.2.2. Zlostavljanje u školi	26
3.2.3. Suicidalnost TIRN adolescenata	27
4. POTREBE TIRN UČENIKA	29
4.1. Potreba za informacijama	30
4.2. Potreba za prevencijom ovisnosti	31
4.3. Potreba za sigurnim mjestima/mjestom	32
4.4. Potreba za rodno neutralnim toaletom ili pristupom toaletu koji odgovara rodnom identitetu učenika	32
5. PRAVA TIRN UČENIKA	34
6. PREPORUKE ZA ZAŠTITU PRAVA I PRUŽANJE PODRŠKE TIRN UČENICIMA	42

6.1. Korištenje odgovarajućeg jeziku u odnosu na TIRN učenike	42
6.2. Individualna podrška nastavnika	42
6.3. Stvaranje sigurnih mjesta za učenike	42
6.4. Obrazovanje o pitanjima TIRN učenika i izglasavanje nediskriminacijskih pravilnika	43
6.5. Omogućavanje pristupa odgovarajućim toaletima	43
6.6. Pružanje potrebnih informacija	43
6.7. Zaštita učenika od vršnjačkog zlostavljanja i uznemiravanja	44
7. Zaključak	45
LITERATURA	47

ISKUSTVA, POTREBE I PRAVA TRANSRODNIH I RODNO NENORMATIVNIH UČENIKA_CA OSNOVNIH I SREDNJIH ŠKOLA

Sažetak

U ovome se radu teorijskim istraživanjem nastoje sistematizirati i sustavno predstaviti različiti aspekti odgojno-obrazovne svakodnevice transrodnih i rodno nenormativnih učenika_ca. Nakon uvodnih promišljanja i uspostavljanja terminološka okvira, slijede tri veće cjeline u kojima se bavim iskustvima, potrebama i pravima transrodnih i rodno nenormativnih učenika_ca osnovnih i srednjih škola. U poglavlju o iskustvima dotičem se školske prakse s transrodnim i rodno nenormativnim učenicima i dalje iskustva koja proizlaze iz školske prakse razvrstavam u pozitivna i negativna. Negativna iskustva prevladavaju, a među njima je najčešće istraženo zlostavljanje u raznim oblicima. Pozitivna iskustva nasuprot njima pokazuju što se sve može ostvariti ako se slušaju potrebe TIRN učenika. U poglavlju o potrebama ističem neke od potreba koje su u literaturi navedene kao nezadovoljene i zanemarene. Kao manje zastupljenu potrebu, koja se može zadovoljiti na razne načine jest postojanje „sigurnog prostora“ za učenike rodnih manjina i nenormativne rodne ekspresije. U poglavlju o pravima prikazujem zakonsku osnovu za ostvarenje prava TIRN učenika i analiziram kako se može primijeniti specifično na te učenike. Rad završava preporukama za poboljšanje zaštite prava i pružanje podrške transrodnim i rodno nenormativnim učenicima.

Ključne riječi: transrodni učenici, rodna nenormativnost, potrebe učenika, prava učenika, iskustva učenika, školska praksa

EXPERIENCES, NEEDS AND RIGHTS OF TRANSGENDER AND GENDER NON-CONFORMING STUDENTS IN ELEMENTARY, SECONDARY AND HIGH SCHOOLS

Abstract

This thesis deals with school practices regarding transgender and gender non-conforming students through the systematization of different studies on the topic. After the initial deliberation and the establishment of terminology framework the main body of the thesis is divided into three sections on experiences, needs and rights of transgender and gender non-conforming school students. In the section on student experiences I touch on the school practices with TGNC students and the division into positive and negative school experiences of these students follows. The negative experiences still exceed the positive ones and the most discussed negative ones are the experiences of bullying, abuse and harassment. In contrast, positive school experiences of TGNC students demonstrate what is possible if the needs of these students are met. The section on students' needs deals with those needs that are overlooked or dismissed, of which I find the need for safe space more critical as it can be easily met. The section on students' rights is an analysis of legal basis for implementation of TGNC students' rights in schools. The thesis is finalized with recommendations for improving the protection of students' rights and support of transgender and gender non-conforming students.

Key words: transgender student, gender non-conformity, student needs, student rights, students experiences, school practice

1. UVOD

Predmet su ovog rada iskustva, prava i potrebe transrodnih i rodno nenormativnih (u daljnjem tekstu: TIRN) učenica_ka¹. Ovaj rad spada u područje feminističke, školske, kritičke i interkulturalne pedagogije.

Što me ponukalo na izbor ove teme jest želja da pišem o marginaliziranim društvenim skupinama. Kao učenica sam bila pripadnica takvih skupina i danas shvaćam da neću puno postići kritizirajući svoje stare odgajatelje, iako bih htjela da imaju povratnu informaciju o svom radu. Na kraju krajeva, malo je vjerojatno da itko namjerno djetetu nanosi štetu, već je veća mogućnost da nije dovoljno pripremljen za posao ili dovoljno siguran u svoje sposobnosti i moć da pomogne djeci.

Istražujući o temi transrodnih i rodno nenormativnih učenika, gdje je ključna riječ u pretraživanjima bila *transgender students*, otkrila sam da je puno više tekstova obrađivalo iskustva, potrebe i prava studenata na koledžima, tj. sveučilištima, što je očekivano. Mnoge transrodne i rodno nenormativne osobe, u koje spadam i sama, svoj rodni identitet propitkuju i istražuju tijekom studiranja, tj. nakon odlaska iz škole. Upoznavanje većeg broja ljudi i susret s novim idejama daju nam priliku da se upitamo tko smo i da učvrstimo pripadnost raznim identitetima ili da ih izbrišemo i usvojimo nove, za koje prethodno nismo ni bili znali da postoje. Ja sam tako kroz aktivizam i borbu za građanska prava LGBTIQ+ osoba upoznala mnogo različitih ljudi s kojima sam se mogla usporediti i osvijestiti neka svoja shvaćanja spola, seksualnosti i rodnog identiteta.

Među njima su bila i dvojica transrodnih muškaraca iz dvije balkanske države, različitih godišta i različitih životnih priča, ali s jednom zajedničkom crtom. Imali su naime jako slične izjave o trenutku polaska u školu i odnosu njihovih obitelji prema njihovom rodnom izražavanju. Izjavili su kako su prije polaska u školu u krugu obitelji za sebe bez problema koristili izraze muškog gramatičkog roda i da nisu bili kažnjavani zbog toga, nego je odraslima u životu jednog od njih to čak bilo “simpatično”, ali su im ti isti odrasli pri polasku u školu počeli govoriti da se ne smiju tako izražavati u školi, tj. da je to nešto što mogu raditi samo u domeni svog doma.

¹ Zbog toga što će se koristiti pretežno strani izvori koji imaju rodno neutralni pojam za učenike_ce, u radu će se izraz poput “učenik” koristiti kao rodno neutralni pojam, tj. pojam koji se odnosi na svu djecu koja pohađaju osnovne ili srednje škole.

Polazak u školu ritual je kojem se pridaje velika važnost u našoj kulturi. Ja sam se odlučila na temu o učenicima osnovnih i srednjih škola upravo jer je to razdoblje u kojem su djeca najranjivija, najviše podložna vršnjačkom zlostavljanju i još uvijek dosta zanemarena u pogledu donošenja odluka o vlastitoj tjelesnoj autonomiji i drugim područjima života. Što ostaje neprimjetno, jest da djeca ulaze u instituciju koja reproducira rigidne norme rodne binarnosti. To je za neku djecu pravi šok i kao posljedicu možemo primijetiti promjenu ponašanja i osobnosti djeteta - npr. dijete koje je u vrtiću bilo ekstrovertirano sada je introvertirano, a za neku je djecu to kobno jer nažalost počine samoubojstvo.

Cilj je ovog rada zato kroz prizme iskustava, prava i potreba TIRN učenika u osnovnim i srednjim školama proučiti kako škola doprinosi reprodukciji binarnih rodnih stereotipa, zašto je prisilna produkcija feminiteta i maskuliniteta štetna za učenike i kako to možemo izbjeći da bi svi učenici uključujući TIRN učenike ostvarili svoje pravo na obrazovanje.

2. TRANSRODNI I RODNO NENORMATIVNI UČENICI

Rodni identitet nije svakidašnja tema u javnom i privatnom prostoru. Osim na studijima društvenih i humanističkih znanosti i ponekad medicini neće se aktivno spominjati ili istraživati kao fenomen vrijedan istraživanja. On se tako vidi jer je toliko poistovjećen s drugim identitetima, idejama i shvaćanjima stvarnosti da ga se stavlja na drugo mjesto ili uzima zdravo za gotovo.

Spol je nasuprot tome puno jasniji od rodnog identiteta kao kategorija koju svugdje vidimo. Kad god odemo liječniku, kad god ispunimo anketu (postoje i iznimke), kad god ispunimo neki dokument ili zahtjev i predamo ga ciljanim primateljima, mi označujemo svoju spolnu oznaku - ž ili m. Nema treće opcije; ako ih ne ispunimo u potpunosti, ne može se provesti neki postupak, neće se priznati naš zahtjev, nećemo ispuniti uvjete da nas se čuje. Ne postojimo bez spolne oznake - oznake koju nam je odredio liječnik kad smo se rodili ili još ranije. Svaka osoba koja se rodi ima spol, iako nikome nije jasno što je spol, tj. kako ga definirati - prema kromosomima, hormonskoj produkciji ili genitalijama² (uglavnom se uzima treća opcija, a ostale se ne provjeravaju), a ta nam oznaka dalje određuje hoćemo li biti sinovi ili kćeri, djevojčice ili dječaci, žene ili muškarci.

Kad bismo živjeli u društvu koje ove pojmove vidi samo kao deskriptivne, a ne preskriptivne kategorije, mogla bih reći da dodjeljivanje spola bespomoćnim malim ljudskim bićima koja su tek došla na svijet nije problem. To nažalost ne mogu reći. U patrijarhalnom društvu nijedna od tih kategorija nije pobjedonosna. Svaka od njih postaje jedno s osobom koja je nosi, ponekad u tolikoj mjeri, da jedna skupina drugu ne vidi kao ljude, već kao niža bića nedostojna temeljnih ljudskih prava. Svaka od njih sa sobom nosi teret stoljeća i tisućljeća kuhanja u loncu raznih kultura, koji sada treba nositi jedno malo dijete.

Dakako da je nakon rođenja dijete vjerojatno okruženo jednim sustavom koji donekle može sam određivati svoje norme i kategorije i možda ignorirati one društvene - do polaska u školu. Ulaskom u novi sustav, koji njeguje tradiciju označavanja spolne oznake i - prvenstveno kroz dokumente s tim oznakama - upoznaje dijete koje stoji iza njih, djetetov teret biva sve veći, pogotovo zbog susretanja svake nove osobe koja mu kaže što smije, a što ne smije raditi/biti zbog svoje oznake spola. Spoznaja da su spol i rod društveni konstrukti koji ne bi trebali ograničavati samoostvarenje učenika s kojima radimo može nam zato uvelike pomoći i osloboditi nas sve tereta koji smo naslijedili od svojih predaka. Transrodni i rodno

²https://www.healthline.com/health/sex-vs-gender#TOC_TITLE_HDR_1 pristup 12.02.2021.

nenormativni učenici samo su neka od djece koja su dovoljno hrabra da oslobađajući se tog tereta žive svoju istinu i ponekad svojim životom plate za nju.

2.1. Što je transrodnost?

Transrodnost se kao pojam ne koristi često zato što je učestalija upotreba pridjeva “transrodan/na/no³”. Unatoč tome, kako bih lakše promatrala transrodnost kao pojavu, poslužit ću se imenicom koja bi je opisala, pa bih tako iz lingvističke perspektive transrodnost definirala kao svojstvo osobe koja je transrodna.

Zbog nevidljivosti/tabua koji postoji u društvu, transrodnost je najčešće bila promatrana kroz medicinske leće i kao takva je bila poznata i pod drugim imenima, koja ću nešto kasnije elaborirati. Trans- „kao prvi dio riječi znači s onu stranu; preko, nad“ prema Hrvatskom jezičnom portalu. (www.hjp.znanje.hr). Izraz koji koristimo u hrvatskom jeziku prijevod je iz engleskog *transgender*. U hrvatskom je neuobičajena upotreba pojma „rod“ izvan lingvističkog konteksta, ali počinje se sve više upotrebljavati kao prijevod engleske riječi *gender* kako bi se bolje opisala stvarnost u kojoj postojimo i razliku između spolnog i rodnog identiteta. Zbog medicinskog diskursa koji prevladava, transrodnost se često spominje u odnosu s rodnom disforijom, koja se koristi kao dijagnoza u psihijatriji, no sama transrodnost nije trenutno shvaćena kao poremećaj, iako je ranije bila kategorizirana kao dijagnoza „poremećaj rodnog identiteta“ i neki je žele vratiti u upotrebu. Zbog implikacije da su transrodne osobe poremećene ili „nenormalne“ mnogi ljudi odbijaju bilo kakvu medicinsku dijagnozu u pogledu na rodni identitet, dok neke druge osobe svoju transrodnost shvaćaju isključivo kao posljedicu rodne disforije koja se mora izliječiti raznim medicinskim tretmanima.

2.1.1. Objašnjenja transrodnosti iz različitih perspektiva

Kako bih prikazala širinu značenja pojma transrodnosti, referirat ću se na nekoliko autora koji su u svojim tekstovima iznijeli svoje viđenje transrodnosti. Gregov (2014) spominje zastarjeli naziv, koji mnogo transrodnih osoba danas smatra neprihvatljivim: transseksualnost. Ona u svom radu spominje kako se transrodnost vidi kao kategorija koja obuhvaća transseksualnost, tj. da se ta dva pojma ne mogu poistovjetiti jer je transrodnost širi pojam od transseksualnosti, a da sama transrodnost upućuje na „sve fenomene koji dovode u pitanje tradicionalan način poimanja roda te njegovog odnosa sa spolom i seksualnošću” (Gregov, 2014, 2-3). To nije dovoljno jasno objašnjenje, jer se moramo zapitati što je to *tradicionalan* način poimanja roda

³ prijevod engleskog *transgender*

i njegovog odnosa sa spolom i seksualnošću. Ako tradicija implicira patrijarhalne vrijednosti (Abrahamyan i sur., 2018, 54), jasnije je što se pod time misli, ali opet se treba uzeti u obzir da se spol i rodni identitet ne koriste oduvijek kao nepromjenjivi konstrukti, već da su oni nastali u okviru društvenog sustava koji podržava binarnost spolova i drugih kategorija vezanih za spol (Georgiann, 2011). Još jedno problematično korištenje „tradicije“ nalazim kod Mlivić koja kaže da se transrodnost veže za situacije u kojima „rodni identitet nije u skladu sa spolno uvjetovanim tradicionalnim rodnim ulogama i obuhvaća modifikaciju iz muškarca u ženu, žene u muškarca i transvestita.“(Mlivić, 2016, 8) Ne ulazeći ponovno u objašnjavanje povezanosti spola i roda te što je uvjetovano čime, želim istaknuti koliko je ovakvo shvaćanje rodnog identiteta podložno kritici. Naime, liječnici djetetu ne mogu dodijeliti rodni identitet, već se on poistovjećuje s dodijeljenim spolom, koji je interpretiran prema genitalijama koje dijete ima. Ako smatramo da su „žena“ i „muškarac“ rodni identiteti, ne možemo tvrditi da se osoba modificira iz jednog u drugi identitet, jer je identitet unutarnji osjećaj (ne)pripadanja nekom rodnom identitetu; može se eventualno reći da osoba mijenja svoje sekundarne spolne karakteristike (kako bi zadovoljila uvjete za promjenu spolne oznake u dokumentima). Transvestit je pak riječ koja u današnjem svijetu ne bi trebala imati nikakvo značenje, jer odjeća nema rodni identitet – ponašanje neke osobe, njeno rodno izražavanje, uključujući odjeću koju osoba nosi, ne govori nam apsolutno ništa o rodnom identitetu te osobe. Zato kad Mlivić (2016) spominje ove riječi ne ulazi u dubinu srži rodnog identiteta i ne ističe razliku između rodnog izražavanja i identiteta, što pedagoge i druge stručne suradnike može navesti na pogrešne zaključke o djeci s kojom rade. Osim riječi „transvestit“ spominje sintagmu „androgina osoba“, što opet želim istaknuti kao pojam koji nije nužno vezan za rodni identitet osobe, već rodno izražavanje i poimanje rodnog izražavanja u opisu neke osobe. Iako Mlivić ne koristi ove pojmove kao što bih ih koristila većina osoba koje ti pojmovi opisuju, u uvodu svog teksta spominje transrodnost kao pojam „koji je vezan uz rodno marginalne skupine“ (ibid.), s čime se mogu složiti i zbog čega, kao što sam spomenula u uvodu, pišem diplomski rad na ovu temu.

Meni prihvatljiviju distinkciju između „transseksualnosti“ i transrodnosti ističe Jurman (2014), iako s već spomenutim ograničenjima koja imaju i drugi autori, pa navodi da se transseksualne osobe zbog rodne disforije koju doživljavaju najčešće podvrgavaju „operativnom promjenom spola“, dok transrodne osobe ne teže „fizičkoj promjeni vlastitog spola“ (Jurman, 2014, 5). Na ovaj način razlikujući pripadnike marginalizirane skupine ljudi možemo uvidjeti da postoje različitosti u njoj. Mislim da je osim toga bitno napomenuti da

neke osobe iz nužde ulaze u kategoriju „transseksualnih osoba“ jer im se u suprotnom ne bi dozvolila promjena spolne oznake u dokumentima, što je u našem društvu još uvijek jedina indikacija u dokumentu kako se treba osloviti neka osoba. Isto tako postoje transrodne osobe koje mijenjaju neke sekundarne spolne karakteristike, ali ne smatraju se „transseksualnim“ osobama jer ne misle da mijenjaju spol, već samo mijenjaju neke stvari koje im smetaju. U ovom bih trenutku htjela povući paralelu s jednim radom Georgiann Davis iz 2011. godine s originalnim konceptima „igrača rodnom“ i „rodnih zarobljenika“, koji se odnose na interspolne osobe. Davis (2011) je osobama koje vjeruju liječnicima, prihvaćaju premisu da su rođene poremećene i da ih se treba liječiti i „popraviti“ te koje se drže rigidnih binarnih rodni normi dala nadimak „rodni zarobljenici“, a osobama koje su svoju spolnu varijaciju vidjele kao prirodnu, koje nisu vjerovali liječnicima da imaju poremećaj i koje su same došle do osjećaja vlastitog rodnog identiteta, ne prihvaćajući onaj nametnut od strane liječnika, dala nadimak „igrača rodnom“ - kako bi pokazala razliku unutar jedne vrlo male marginalizirane društvene skupine. Tu možemo uočiti sličnosti s podjelom trans osoba – s jedne strane imamo osobe koje su uronjene u medicinski diskurs o transrodnosti koji prevladava u našem društvu, a s druge strane imamo osobe koje taj medicinski diskurs ne shvaćaju tako ozbiljno i koje se koriste njime, ali nisu njime određene. Postoji dakako puno veći spektar transrodnih iskustava od ova dva, no treba imati na umu da se neke osobe, samo zato što smatraju svoj rodni identitet psihijatrijskim stanjem i traže medicinsku pomoć misle da sve druge transrodne osobe koje to ne rade nisu zapravo marginalizirane i da ne trebaju biti prepoznate kao rodna manjina. To je razumljivo, jer medicinski diskurs sve napore ulaže u to da bude jedini valjani u očima društva. Čak i Barbarić(2017, 8) spominje *transseksualne* osobe kao one koje imaju „jasnu viziju promjene spola“, što je dakako zavaravajuće, jer je ono što se mijenja zapravo spolna oznaka i neki fizički aspekti osobe, a ne sami spol, no ti se koncepti ovdje poistovjećuju.

Organizacija PFLAG u svojem je vodiču za roditelje, obitelji i prijatelje transrodnih i rodno nenormativnih ljudi objasnila da se izrazi transrodan/na/no⁴ili jednostavno “trans” koriste kao krovni nazivi za ljude “koji nadilaze konvencionalna očekivanja rodnog identiteta ili izražaja”⁵ te da s njima bivaju asocirane mnoge različite grupe ljudi, koje imaju različite povijesti i iskustva, što mislim da je bitno naglasiti. Pojam “trans” je uvriježen među LGBT

⁴ u originalnom se tekstu koristi izraz *transgender* kao pridjev

⁵ „WELCOMING OUR TRANS FAMILY AND FRIENDS: A SUPPORT GUIDE FOR PARENTS, FAMILIES AND FRIENDS OF TRANSGENDER AND GENDER NON-CONFORMING PEOPLE“

osobama i zbog toga ću u radu na nekim mjestima koristiti taj izraz naizmjenično s izrazom “transrodan/na/no”.

S obzirom da se transrodnost danas promatra pretežno iz medicinske i psihološke perspektive, htjela bih istaknuti jedno objašnjenje transrodnosti u odnosu na *transseksualnost/spolnost* autora Weiselberga i Shadianlooa:

“Ipak, s obzirom da se transspolnost⁶ fokusira na nečiji spol, a ne rod(ni identitet), s vremenom se ovo zamijenilo terminom transrodnost⁷; transspolnost⁸ se i dalje ponekad koristi za one koji su se podvrgnuli tretmanu potvrđivanja spola ili operaciji. Osim toga, binarna ideja da se netko identificira samo kao *muško* ili *žensko* (ili pripisano rodom ili je transrodan/na) pokazala se ograničavajućom za one čiji se identitet nalazi izvan ovog binarnog konstrukta.⁹ Zato je termin transrodan/na/no¹⁰ evoluirao iz deskriptivne ideje nečijeg identiteta u ideju rodne ekspresije i prema tome postao krovni termin za opisivanje ‘puni raspon ljudi čiji se rodni identitet i/ili rodni izražaj ne slaže s onim što je tipično asocirano s njihovim spolom dodijeljenim pri rođenju.’¹¹” (Weiselberg i Shadianloo, 2019)

Weiselberg i Shadianloo ovdje zamjenjuju rodni identitet s rodnom ekspresijom, tj. tvrde da je izraz transrodan/na/no svoje značenje promijenio iz rodnog identiteta u rodnu ekspresiju, tj. puno širi pojam. Iako shvaćam da time možda žele biti inkluzivniji prema svim ljudima koji se ograđuju od cisrodno normativnih standarda, neće svi ljudi cijeniti to što ih se želi tumačiti kao transrodne. Kao što sam spomenula ranije, rodna ekspresija i rodni identitet ne bi se trebali miješati u značenju jer su dvije odvojene stavke nečijeg identiteta. Transrodne osobe mogu se ponašati jako rodno normativno i obrnuto se cisrodne osobe mogu ponašati jako rodno nenormativno. Ovakva tumačenja će posebno teške kritike dobiti od strane osoba koje se vide kao transspolne i binarni rodni/spolni sistem vide kao jedini valjani.

Korištenje pojma transrodan - s kojim se slažem - nalazim kod Mangin (2019), koja navodi da u svome radu koristi “transrodan/na/no” kako bi uključila sve rodne identitete osim cisrodnog, između ostalog rodno ekspanzivne, rodno varijantne, *genderqueer* osobe i rodno nenormativne osobe. Isto tako koristi “binarno transrodan/na/no” za osobe čiji rodni identitet poštuje društveni konstrukt podjele na ženski i muški spol/rod, ali ne onaj koji im je dodijeljen pri rođenju. Što jedino smatram problematičnim i nedovoljno argumentiranim jest

⁶ originalno: transsexuality

⁷ original: transgender

⁸ orig.: transsexualism

⁹ izvorno parafrazirano iz American Psychological Association. Guidelines for psychological practice with transgender and gender nonconforming people. Am Psychol 2015;70(9):832–64.

¹⁰ orig. transgender

¹¹ citirano u izvornom tekstu s American Psychological Association. Guidelines for psychological practice with transgender and gender nonconforming people. Am Psychol 2015;70(9):832–64.

isključivanje jedne skupine ljudi koji prema njenom mišljenju izbjegavaju tradicionalne rodne norme, “(osobe) koje se ponekad spominju kao ‘nebinarne’”(Mangin, 2019, 2-3). Tu je opet vidljivo tumačenje rodnog identiteta i rodne ekspresije kao međusobno zamjenjivih kategorija - dok rodno nebinarne osobe same sebe nekad ne uvrštavaju u transrodne, njihov rodni identitet jest “nebinaran rodni identitet”, koji, kao i svi drugi rodni identiteti ne ovisi o rodnoj ekspresiji.

Sam pogled na raznolikost i količinu informacija o transrodnosti je u najmanju ruku zbunjujuć. Različite struje znanstvenika imaju različit pristup rodnim identitetima, tumačenju transrodnosti i primjeni raznih izraza za pojedine fenomene koje istražuju. Zato ću u sljedećem poglavlju izložiti terminologiju koju ja smatram valjanom i kojom ću se koristiti u daljnjem radu.

2.1.2. Terminološka razjašnjenja

Kao studentica pedagogije i antropologije svjesna sam postojanja društvenih konstrukata poput roda i spola. Neću ulaziti u detaljne rasprave o tome kako su oni nastali jer to nije tema ovog rada, ali spomenut ću da su ovo dva konstrukta koji nemaju veze jedan s drugim osim u društvenom kontekstu neke kulture. Dakle - rodni identitet ne ovisi nužno o spolu osobe, a spol osobe se određuje pri rođenju od strane liječnika, prema kriterijima iz medicinske prakse. U slučajevima da je dijete interspolno¹², ono se često podvrgava nizu medicinski nepotrebnih zahvata kako bi moglo “proći” kao jedan ili drugi binarni spol (Fausto-Sterling, 1993; Meoded-Danon i Yanay, 2016; Human Rights Watch, 2017), koji se dalje spominje u svim državnim dokumentima koji imaju tu kategoriju. Dakle, dijete ne određuje samo svoj rodni identitet pri rođenju, još manje spol, nego su mu oni nametnuti od društva, točnije od liječnika. Zato postoje termini za osobe koje ne prihvaćaju tako nametnuti rodni identitet.

U nastavku teksta predstaviti ću terminološki okvir rada potreban za oblikovanje i razumijevanje poglavlja koja slijede. Pojmove ću navesti abecednim redom radi sistematizacije definicija. Počinjem s pojmom **AFAB osoba** - osoba kojoj je pri rođenju dodijeljen ženski spol; s obzirom da je spol tumačenje fizičkih karakteristika osobe, on nije urođen, već dodijeljen; zato smatram da je ovo prihvatljivo korištenje spola u kontekstu spolne oznake ili dodjeljivanja spola osobi pri rođenju, što je upravo značenje kratice AFAB (*assigned female at birth*). S obzirom da se još uvijek dodjeljuju većinom dva spola, alternativa opcije AFAB jest **AMAB**, kod osoba kojima je pri rođenju dodijeljen muški spol.

¹² izgled genitalija i spolni organi ne zadovoljavaju medicinske kriterije isključivo ženskog ili muškog spola

Koji god spol bio dodijeljen osobi, ona u pravilu može izabrati kako da se rodno izražava, a neke osobe, poput **androginih osoba**, koje svojim izgledom ne asociraju druge na normativno ženski/muški lik, nekad to čine namjerno, a nekad ih drugi tako tumače. U engleskom se jeziku uglavnom koristi pridjev *androgynous* kako bi se opisale te osobe, no slučaj je drukčiji u hrvatskom jeziku, koji imenicu “androgin” koristi za interspolnost (ili dvospolnost u biologiji) (www.hjp.znanje.hr).

Sljedeći pojam sam posebno istaknula zato što inače ne dobiva veliku pažnju, a smatram da bi se trebao više koristiti jer postoje velike podjele trans osoba unutar zajednice i te se podjele ponekad razlikuju u tolikoj mjeri da se jedna trans osoba od druge može fundamentalno razlikovati u svojem poimanju roda i spola. To je **binarna transrodna osoba**: osoba koja se ne slaže s rodnim identitetom koji je pretpostavljen zbog dodijeljenog joj spola, već osjeća pripadnost drugom društveno prihvaćenom rodnom identitetu. Slika binarne transrodne osobe jest stereotipna slika transrodne osobe, vrlo rodno/spolno binarna u svojoj srži pa se jako često razmišlja o muškarcima koji nose *žensku* odjeću, ženama koje nose kratku kosu, dječacima koji vole rozo. To je shvaćanje samo po sebi problematično jer zamjenjuje rodnu ekspresiju s rodnim identitetom, ali tako razmišljaju i mnogi stručnjaci koji rade s transrodnim osobama - smatraju da postoje samo dvije međusobno isključive opcije za koje se ljudi mogu opredijeliti.

Jedna od dvije opcije jest i ono što je “suprotno” transrodnosti – cisrodnost - a **cisrodna osoba** je osoba koja se slaže s rodnim identitetom koji je pretpostavljen zbog dodijeljenog joj spola, dakle mnogo je ljudi cisrodno u kontekstu studija o rodnom identitetu. Postoje i interspolne osobe, kojima je unatoč varijacija spolnih karakteristika dodijeljena neka od dviju binarnih spolnih oznaka. Interspolne osobe koje se drže tih oznaka, kao i rodnog identiteta koji se veže za njih za sebe mogu koristiti i pojam *ipsogender* (www.lgbta.wikia.org). Jedna stvar s kojom se cisrodne osobe ne moraju često hvatati u koštac jest mijenjanje imena koje se asocira s njihovom neželjenom rodnom oznakom - *deadname*. U kontekstu škole to je ime djeteta dodijeljeno mu od strane roditelja/skrbnika/drugih, koje dijete ne želi više koristiti i povezuje ga sa svojom prošlošću u kojoj nije bilo autentično i slobodno da živi svoju istinu.

U prošlom sam potpoglavlju pokazala da je trans zajednica kompleksna i raznolika, a neke od osoba koje spadaju u rodnu manjinu su također **interrodne/genderqueer osobe**. Američka psihološka asocijacija (www.apa.org) spominje *genderqueer* kao izraz koji koriste ljudi koji svoj rodni identitet ne vide u binarnom poimanju “muškog” i “ženskog”, koji se vide na spektru između te dvije kategorije ili potpuno izvan tog spektra. Također znaju koristiti druge

zamjenice od onih koje su uvriježene i ne smatrati se transrodnom osobom. “Neke interrodne osobe se mogu identifikovati i kao *bezrodne (genderless)* ili *agender*” (Interrodnost, www.sh.wikipedia.org). Jezik nije uvijek opremljen svim potrebnim alatima za opisivanje stvarnosti, tako da se uvijek stvaraju nove riječi da ju opišemo. Davanje imena rodnom identitetima koji su donedavno bili nevidljivi zato nije toliko revolucionaran čin kao što neki ljudi smatraju da jest.

Isto tako nije nova pojava oslovljavanje ljudi s novim ili drugim imenom. Mnoge su poznate osobe promijenile imena i nemamo problema s time kako ćemo ih nazvati i ne koristimo njihov “*deadname*” jer ga jednostavno nismo svjesni. Ako upotrijebimo pogrešnu zamjenicu za njih također se ispravimo i nastavimo dalje pričati, no ovi se činovi nekima čine preradikalnima i revolucionarnima da bi se primijenili kod transrodnih ljudi, tako da je vrlo čest *misgendering*, ponekad i namjeran. *Misgendering* je upotreba pogrešnih zamjenica i rodno određenih izraza u govoru o kome ili kod obraćanja sugovorniku. On ne mora biti namjeran, ali kad je namjeran on pokazuje da osoba koja se njime koristi ne poštuje **rodni identitet** svog sugovornika ili osobe o kojoj govori.

Rodni identitet je unutarnji osjećaj (ne)pripadnosti (nekom) rodnom identitetu, no zbog rodne ekspresije često pretpostavljamo koji je rodni identitet neke osobe. **Rodna ekspresija** je način oblačenja, korištenje šminke i općenito ponašanje osobe te ne ovisi o rodnom identitetu, što mnogo ljudi zbunjuje. Tako neka osoba može imati jako “ženstvenu” rodnu ekspresiju i biti **(rodno) nebinarna osoba**: osoba koja se nalazi izvan konstrukata binarnih rodni identiteta. Za razliku od rodno nebinarnih osoba, postoje **rodno nenormativne osobe**, što je prijevod engleskog izraza “gender non-conforming people”. Iako neke osobe mogu rodnu nenormativnost vidjeti kao poseban rodni identitet, rodna nenormativnost se zapravo odnosi na osobe koje mogu, ali i ne moraju poštovati neke rodne norme; može se odnositi i na cisrodne, transrodne i druge osobe.

Prije nego što krenem s drugim rodnom identitetima i ekspresijama spomenut ću jedan pojam iz medicinskog diskursa, a to je **rodna disforija**. Rodna disforija je dijagnoza koju nalazimo u DSM-5 priručniku (www.apa.org) i koja se veže za transrodne osobe, zato što one najčešće pate od nje, no transrodne osobe mogu i ne moraju patiti od rodne disforije. Ponekad se unatoč tome rodna disforija uzima kao jedini dokaz da su osobe transrodne i nakon dijagnosticiranja može biti povod pristupu daljnjoj trans-specifičnoj zdravstvenoj njezi, koja je nekad potrebna i osobama koje ne pate od rodne disforije. To su najčešće osobe koje nisu

rodno binarne i ne odgovaraju kalupu prema kojem liječnici odlučuju kome je potrebna pomoć, a kome nije.

Neke su od tih osoba na primjer **rodno ekspanzivne osobe**, prema engleskom izrazu *gender expansive* ili *gender creative* (rodno kreativna osoba), koji se najčešće odnosi na djecu ili tinejdžere koji odbijaju rodne norme i stereotipičnu ekspresiju. Prvenstveno se odnosi na njih jer ga je stvorila razvojna i klinička psihologinja Dr. Diane Ehrensaft (www.lgbta.wikia.org). Sličan pojam ovome je također pojam **rodno raznolike osobe** preuzetog iz engleskog *gender diverse*. Za rodno raznolike osobe njihov se identitet vrti oko toga da se prezentiraju više autentično u svijetu, bilo da imaju drukčiji rodni identitet ili ga uopće nemaju. Za razliku od njih **rodno varijantne osobe** (na hrvatskom se ovaj prijevod koristi za *gender variant* i *gender fluid*) su osobe čiji rodni identitet varira, nekad čak i na dnevnoj bazi. Može ovisiti o raznim situacijama i biti povezan s rodnom ekspresijom.

Zbog količine raznih rodnih identiteta i definicija koje se mogu upotrebljavati u pogledu na transrodnost, za ovaj sam rad prevela kraticu iz engleskog jezika koja se koristila u mnogim izvorima koje koristim u radu: *TGNC(trans and gender non-conforming)*. Na hrvatskom ta kratica glasi **TIRN** - od izraza “transrodna i rodno nenormativna”. U hrvatskom je jeziku kod spominjanja trans osoba običajenija kratica TIRV (trans i rodno varijantna), ali se ne odnosi na moj rad, jer djeca ne znaju nužno imenovati svoj rodni identitet, ali mogu imati rodnu ekspresiju koja je rodno nenormativna.

2.2. Tko su transrodna (i rodno nenormativna) djeca?

Nakon što sam u prošlom potpoglavlju objašnjavala općenite pojmove vezane za transrodnost, u ovom ću se baviti temom transrodne i rodno nenormativne djece. Transrodna djeca su djeca koja često imaju drukčiji rodni izražaj od očekivanog kombiniran s dosljednim izražavanjem pripadanja rodnom identitetu koji im nije predodređen prema spolu dodijeljenom pri rođenju. Dakle, postoje mnogi faktori koji se trebaju poklopiti da bi smo mogli odrediti tko je transrodno dijete, a tko nije. Samo rodno izražavanje neće nam reći ništa o rodnom identitetu djeteta, niti povremene izjave djeteta o rodnom identitetu koji ima, već ćemo takva tumačenja prepustiti stručnjacima, o čemu će riječi biti u potpoglavlju 2.2.1. kad budem predstavila uobičajene postupke u tretmanu trans djece.

O transrodnoj djeci nema mnogo literature i zato je većina pronađenih izvora na engleskom jeziku. No ni na engleskom nema mnogo literature o transrodnoj i rodno nenormativnoj djeci.

Istraživanja o vršnjačkom zlostavljanju¹³ nisu se uvijek fokusirala i na rodnu ekspresiju djece tako da su puno češća istraživanja u kojima odrasle trans osobe retrospektivno izvješćuju o svojim iskustvima u školi.

Neka djeca imaju obiteljsku podršku pa prije polaska u školu i u školi mnoga takva djeca do puberteta uspješno u školi i društvu izražavaju pripadnost svom rodnom identitetu bez saznanja ostalih o dodijeljenom im spolu. Komplikacije za život nastaju kad počinju razvijati sekundarne spolne karakteristike i ne mogu se uklopiti u društvo koje od njih zahtjeva rodnu normativnost. Onda često doživljavaju verbalno i fizičko uznemiravanje i ne osjećaju se sigurno u školi, a također često doživljavaju i neprihvatanje, diskriminaciju i zlostavljanje (Cowden, 2016, 121). Sve se to događa dakle zbog rodne ekspresije i vidljivih sekundarnih spolnih karakteristika koje se ne slažu s percepcijama drugih ljudi o rodnom identitetu i rodnoj ekspresiji neke osobe.

Jedno britansko istraživanje iz 2018. godine bavilo se provjerom i tretiranjem djece s rodnom disforijom. Procjenu učestalosti rodne disforije nije bilo lako odrediti jer je od 2011. godine broj takve djece eksponencijalno rastao. Dok je broj upućene djece u Službu za razvoj rodnog identiteta bio oko godine 2011./2012. bio oko 300, godine 2016./17. porastao je na 2000 djece godišnje. To uključuje djecu svih rodni identiteta, među ostalom različitih rodno nebinarnih varijacija. Djeca su se testirala na razne načine, a mnoga su se testiranja odnosila na ponašanje, emocionalno funkcioniranje, naznake samoranjavanja i autističnog spektra. Tako je otkriveno da 35% upućene djece ispoljava srednje ili jake autistične crte. Također se s djetetom pričalo o tome što dijete očekuje ukoliko bi se krenulo na društvenu ili/i fizičku tranziciju, uključujući to što bi se potencijalno izgubilo kroz te procese. Procjena se odvijala tijekom 6 mjeseci ili duže, a daljnje su se opcije za tretman dogovarale s obiteljima te interdisciplinarnim timom. Jedan od ishoda procjene moglo je biti daljnje istraživanje osjećaja o rodu te razmatranje različitih načina razvoja i raspleta identiteta. Većina se djece upućivalo na savjetovanje nakon petnaeste godine života, a ustanovljena je praksa da se dijete počinje tretirati nakon početka puberteta, zbog toga što se s dolaskom puberteta može razriješiti rodna disforija (Butler et. al., 2018, 631-634). U ovom istraživanju nisu navedeni razlozi zašto je većina djece upućena na savjetovanje nakon petnaeste godine života, no djeca se u toj dobi već i sama znaju informirati i doći do izvora pomoći. U sljedećem ću potpoglavlju malo

¹³ zlostavljanje koristim kao naziv za „obrazac ponašanja jedne osobe prema drugoj kojim se nanosi neki oblik boli, a s ciljem preuzimanja kontrole i uspostavljanja moći nad tom osobom“ prema <https://www.zzzjzdnz.hr/zdravlje/mentalno-zdravlje/psihologija-zlostavljanja> (pristup 18.2.2021.)

dublje ući u procese kroz koje prolaze djeca - u slučaju da dođu do neke institucije ili osobe koja im može dalje pomoći u shvaćanju njihovog rodnog identiteta.

2.2.1. Medicinski i savjetodavni rad s transrodnom i rodno nenormativnom djecom

Pedagozi u svom radu ne moraju biti svjesni kako izgleda medicinski tretman djeteta s rodnom disforijom, ali smatram da je potrebno barem površno dotaći se ovo teme, jer bez točnih informacija među nama može zavladati neznanje koje vodi ka strahu i u krajnjoj liniji ne pomaže nikome, a može nauditi mnogima. Svatko može imati svoje mišljenje o tretmanu transrodne djece, ali bitno je da se držimo provjerenih činjenica i da se obraćamo stručnjacima koji se bave tom djecom kad ne znamo kako dalje postupati u najboljem interesu djeteta.

Općenito govoreći o tretmanu transrodnih, “transspolnih” i rodno nenormativnih osoba u zemljama Europske unije i Sjeverne Amerike, u koje spada i Hrvatska, Milevoj(2016) ističe da se on oslanja “na preporuke Svjetske strukovne organizacije za zdravlje transrodnih osoba” (Milevoj, 2016, 3). Ta organizacija djeluje po načelu medicinskog diskursa, zbog čega postoje problemi kad se dovodi u pitanje njen pogled na spol, rodni identitet i rodnu ekspresiju. Jedan primjer toga je što interspolnost shvaća kao poremećaj, stav koji je prihvaćen u medicini i koji opravdava nepotrebne operacije i druge tretmane nad djecom koja nemaju mogućnost da pristanu na njih u trenutku u kojem se provode, a uzrokuju nepovratne štete za dijete. Unatoč tome, Svjetska strukovna organizacija za zdravlje transrodnih osoba ima monopol nad informacijama koje se pružaju zdravstvenim radnicima koji rade s transrodnom djecom. Između ostalog je to jedan od razloga koji u meni stvara želju da u društvenim i humanističkim znanostima imamo diskurs koji se može nositi s tim monopolom i trenutno prevladavajućim medicinskim diskursom.

Vrijedno je napomenuti da usprkos prevladavajućim diskursima svaka država pa i pojedine klinike mogu razviti svoje jedinstvene pristupe tretiranju trans djece i osoba. Jedan poznatiji pristup tretiranju transrodne djece, koji se uglavnom oslanja na upute Svjetske strukovne organizacije za zdravlje transrodnih osoba koristi se i razvijao se u Nizozemskoj još od kraja 80-ih godina prošlog stoljeća (de Vries i Cohen-Kettenis, 2012, 303). Kod dijagnosticanja u amsterdamskoj klinici za rodni identitet dijete do 12-te godine se testira i promatra kroz duže vrijeme kako bi se stekao uvid u djetetovo stanje s tim da se jedan sastanak obavlja s roditeljima, a s roditeljima se također individualno razgovara i nakon toga se smišljaju savjeti za najbolji način daljeg tretiranja djeteta. Razlog dužeg promatranja upravo je provjera

kriterija za dijagnosticiranje rodne disforije u djece, što je nekad jako jednostavno, ali zbog toga što je rodna disforija moguća u blažem ili jačem obliku, potrebno je uložiti više vremena u shvaćanje djeteta, jer je svako dijete drukčije i zahtjeva individualiziran pristup. Postoje i slučajevi kad je dijete rodno varijantno, a ne pati od rodne disforije, i tadu kliniku djecu šalju roditelji koji se brinu zbog djetetovog ponašanja (ibid. 306-307). To je vjerujem samo odraz društveno uvjetovanog viđenja rodnog identiteta i ekspresije koje navodi roditelje na nepotrebnu zabrinutost.

Dakako postoje situacije u kojima adolescenti koji počinju s hormonalnim tretmanom afirmacije spola nakon početka tretmana promijene mišljenje o njemu, što može biti neugodno za liječnike, no stručnjaci su uvidjeli da “neki adolescenti koji preispituju svoj rodni identitet imaju korist od razdoblja istraživanja koji uključuje hormonalnu intervenciju s ciljem da učvrste svoj rodni identitet” (Turban, Carswell i Keuroghlian, 2018, 904). Jako je čest argument da je promjena rodnog identiteta samo faza i vjerojatno kod nekih ljudi jest. Te osobe zato trebaju stručnu pomoć da ih se vodi kroz tu fazu kako bi iz nje izašli zdraviji i sretniji, a ne sa žaljenjima. U slučajevima u kojima pacijenti počnu s hormonalnom terapijom i kasnije promijene mišljenje o njoj sad imaju iskustvo življenja s drugim rodnim identitetom i mogu shvatiti da je pubertet bez hormonalne intervencije možda bolja opcija za njih, a Turban, Carwell i Keuroghlian(2018) su uvjereni da će sa širenjem poštovanja za rodno nebinarne i rodnovarijantne identitete pojaviti više adolescenata koji prestaju s hormonalnom terapijom nakon što je iskuse dovoljno kako bi olakšali i shvatili svoju disforiju. Isto naglašavaju da ne možemo očekivati da svako dijete bude potpuno sigurno u svoj identitet prije početka hormonalnog tretmana, jer se rodni identitet nastavlja razvijati nakon početka terapije.

Upravo se radi smanjenja potrebe za takvim intervencijama treba sagledati cijela slika djetetovog ponašanja, uspjeha u školi i socijalizacije. Cohen-Kettenis i de Vries(2012) naglašavaju da dječak koji se želi igrati isključivo s djevojčicama može možda samo imati problema uključivanja u igru s drugim dječacima zbog zrelosti ili kognitivnih sposobnosti. Zato se u tretmanu djece promatraju mogućnosti odstupanja u drugim područjima, a ne samo u rodnom izražaju, no moguće je naići na poremećaje koji su posljedica rodne disforije poput socijalne anksioznosti, depresije te prezira prema autoritetu (de Vries i Cohen-Kettenis, 2012, 307). Do puberteta se terapija svodi na konzultaciju i rješavanje problema koji nemaju nužno veze s rodnom disforijom, a roditeljima se savjetuje da čekaju do puberteta kako bi se provjerilo ima li dijete rodnu disforiju i nakon ulaska u pubertet (ibid., 309-310). Napominjem da je bitno imati na umu da čak i ako adolescent počne s hormonalnom terapijom i naknadno

prestane, da je moguće naći uzrok u ekstrinzičnoj motivaciji za taj korak. Turban, Carswell i Keuroghlian objašnjavaju:

“Transrodna mladež ima visoku stopu neprihvatanja od svoje obitelji i vršnjaka; neprihvatanje je primarni pokretač tjeskobe, depresije i suicidalnosti u ovoj populaciji. Zato transrodni adolescentni koji započnu tretman afirmacije rodnog identiteta i kasnije prispiju u neprihvatajuću okolinu mogu se osjećati primorani i prisiljeni da prestanu s terapijom. Od životne je važnosti da tim koji vodi tretman razumije društvene odrednice kako bi poduprli i zaštitili pacijente u fizički i emocionalno nesigurnim okolinama.”(Turban, Carswell i Keuroghlian, 2018, 904)

Najviše se uključenost vanjskih faktora odražava na održavanje potrebnog tretmana. Do poteškoća s tretmanom poput intervencije blokatorom hormona koji izazivaju pubertet može doći zbog kratkotrajnih ili dugotrajnih perioda u kojima pacijent nema osiguranje, a ti tretmani mogu koštati tisuće dolara. Isto tako pacijenti mogu prestati s terapijom i prekinuti tranziciju zbog zakonskih barijera, poput pritvora ili uvjeta za pristankom skrbnika koji ne želi dati svoj pristanak za daljnji tretman (ibid.).

U ovom sam poglavlju prikazala okosnice njege o trans djeci. Kao pedagozi možemo naići na situacije u kojima ne znamo kako dalje postupiti s djetetom i tad su nam opcije razne institucije koje se bave tom djecom. U trenutku nedoumice obraćanje stručnjacima je poželjan potez, no treba se sagledati cijeli slika. Prije svega bitno je voditi se djetetovim potrebama : traži li samo podršku u nama u trenutku propitivanja identiteta ili je suicidalno i treba pomoć psihologa ili čak psihijatra? U praksi ne možemo predvidjeti što će se točno očekivati od nas. U sljedećem ću poglavlju zato napraviti kratak prikaz školske prakse s TIRN učenicima - koji će dati bolji uvid u iskustva TIRN učenika u odnosu na nastavnike, druge učenike i ostatak školskog osoblja s kojim su u kontaktu.

3. ISKUSTVA TIRN UČENIKA U ŠKOLI

U prošlom sam poglavlju prikazala crte znanja o medicinskom tretmanu koje smatram relevantnim za rad s transrodnom i rodno nenormativnom djecom, ali i općenito u društvu, ako nismo upoznati s tom temom. U Republici Hrvatskoj još nema istraživanja koja se bave školskom praksom vezanom za TIRN učenike. Zato ću se osloniti na strane izvore i primjere škola/praksi, koje u nekim oblicima ni ne postoje unutar hrvatskog školskog sustava, ali smatram da su važne jer mogu ukazati na to što je moguće postići i kako može izgledati školska praksa s transrodnim učenicima. Nakon toga ću prikazati rezultate istraživanja o iskustvima TIRN učenika u školi i njihovo viđenje školske prakse.

Dok se ostali primjeri praksi odnose na škole koje nisu osnovane radi pružanja obrazovanja transrodnim učenicima, postojala je donedavno jedna škola za transrodne učenike: Al-Fatah Islamski Internat. Demartoto(2020) ju je nazvao internatom(eng. boarding school), ali radi se zapravo o medresi, tradicionalnoj islamskoj vjerskoj školi u koju roditelji mogu poslati svoje dijete. Ova se škola nalazila u Indoneziju, u gradu Jogjakarti, a službeno je prestala s radom zbog prijetnje islamista koji su neometeni policijom zaprijetili napadom na školu. Osnovana je od strane transrodne žene Ibu Shinte 2008. godine i djelovala je s prekidima 12 godina. Transrodnim je učenicima (*santri*-jima) omogućavala da se ponašaju u skladu s islamskim tradicijama, pa su tako transrodne učenice pratile tradicionalno ženske uloge i transrodni učenici tradicionalno muške uloge. Tu dakle govorimo o binarnim transrodnim identitetima, koje je Demartoto(2020) u spoju s vjerskim elementom nazvao hibridnim identitetima transrodnosti i islamske vjere. Također je istaknuo da je identitet transrodnih *santri*-ja simbol otpora ili neslaganja subkulturne zajednice s onima koji smatraju da sve religije odbacuju postojanje transrodnih ljudi te im odbijaju pristup vjerskoj službi i proučavanju religije (Demartoto, 2020).

Prethodni je primjer anomalija unutar istraživanja o transrodnim učenicima u školskom sustavu, ne samo zbog specifično prilagođene institucije transrodnim učenicima, već zbog kulturnog i geografskog konteksta u kojem je ona nastala. Istraživanja koja se bave isključivo školskom praksom s transrodnim učenicima rijetka su i “na Zapadu”. Puno sam češće naišla na studije koje istražuju LGBTIQ+ zajednicu kao jednu cjelinu i transrodni su učenici ovdje samo djelić nje. Ta su istraživanja svejedno vrijedna, jer između ostalog transrodnost uključuju u manjinu koja biva sve glasnija u društvu u pogledu svojih prava i potreba. Jedno takvo istraživanje bavi se američkim studentskim organizacijama koje su poznate kao

gej-strejt savezi(eng. GSA ili gay-straight alliance, ponekad i gender-sexuality alliance) i predstaviti ću ga u nadolazećem odlomku.

Gej-strejt savezi nemaju u svom naslovu indikator da se bave transrodnim učenicima, ali “savez” daje naznaku da je ovo mjesto s ljudima koji su spremni podržati drukčije od sebe, tj. biti im saveznici u okruženju koje im nije naklonjeno. Gej-strejt savezi postoje u mnogim američkim školama kao izvannastavne grupe, a otvaraju mogućnosti da se mladež socijalizira, da dobije potrebne joj informacije i resurse te da se aktivno bavi pitanjima vezanima za seksualnu orijentaciju i rodnu raznolikost (Griffin i sur., 2004; Poteat i sur., 2015 prema Poteat i sur., 2019). Zato su ovi savezi žarišta promjene i centralna sigurna mjesta za mnoge učenike, ne samo gej populaciju. Poteat i suradnici(2019) bavili su se učestalošću razgovora o trans tematici unutar GSS-a i faktorima koji utječu na nju. U istraživanju je sudjelovalo 295 članova GSS-a iz 33 srednje škole u saveznoj američkoj državi Massachusetts. Njihovo je istraživanje pokazalo da se frekvencija tih razgovora značajno razlikovala od kluba do kluba i od pojedinih učenika koji su u njemu sudjelovali, iako je u prosjeku razgovor o trans temama bio redovit u svima. Češće razgovore o trans pitanjima i pitanjima o rodnoj raznolikosti prijavili su učenici u čijem se savezu osjetilo više poštovanja, koji su imali više informacija i resursa, koji su imali transrodne prijatelje i koji su se unutar saveza aktivnije bavili zastupanjem interesa svojih članova. Osim toga su savezi s transrodnim članovima, čiji su članovi kolektivno prijavili rjeđu socijalizaciju i podršku izvan saveza, dobivali više resursa/informacija u savezima, doživljavali bolju klimu u savezu i aktivnije se bavili pitanjima koja se tiču svojih članova, također izvijestili češće razgovore o transrodnosti i rodnoj raznolikosti. Za učestalost razgovora o trans temama je dakle bilo ključno nekoliko stvari: klima poštovanja u grupi, dostupnost resursa i informacija unutar saveza, aktivnije zauzimanje za svoje članove i prijateljstvo s transrodnom osobom ili postojanje trans članova u savezima.

Gej-strejt savezi rade prvenstveno unutar škole s ciljem pružanja resursa i informacija *queer* učenicima, no ponekad svoje djelovanje šire izvan škole. Radi prikazivanja prakse jednog GSS-a Hall i suradnici(2018) su proveli istraživanje o učinku *photovoice* metode na pronalaženje odraslih saveznika u zajednici u kojoj se nalaze. U njemu je sudjelovalo 20 odraslih koji su došli na izložbu s *photovoice*-om koji su nakon nje odgovorili na pitanja o tome kako je utjecala na njih. Učenici su s izložbe pričali o potlačenosti koju doživljavaju u školi, uzrokovane “stavovima i ponašanjima članova školske zajednice, odnosima i interakcijama među članovima školske zajednice, školskim programima i pravilnicima te

školskim fizičkim okruženjem”(Chesir-Teran, 2003 prema Hall i sur., 2018). Neki od tih doživljaja direktnije se odnose na TIRN učenike i izložit ću ih malo kasnije. Hall i suradnici pokazali su da je *photovoice* metoda bila učinkovita rezultatom od 85% odraslih, koji su izjavili da ih je “intervencija *photovoice-om*” natjerala na razmišljanje o stvarima o kojima nisu prethodno razmišljali (uključujući probleme s rodom), a 81% njih je navelo da bi reagirali ili ponašali se drukčije zbog sudjelovanja u intervenciji, poput toga da bi pomogli ili podržali LGBTIQ+ učenike, koristili rodno-neutralni ili inkluzivni jezik i suočili se sa svojim i tuđim pristranostima(Hall i sur., 2018). Ovo je odličan primjer utjecaja učeničkog projekta na stavove odraslih ljudi, čije se verzije vjerojatno mogu primijeniti u svakodnevnoj školskoj praksi.

Osim te metode, postoje i druge kojima se istraživači koriste u svrhu obrazovanja o temama marginaliziranih skupina. U potrazi za poboljšanjem školskih istraživanja i prakse s transrodnim učenicima Lewis i Sembiente(2018) stvorili su vinjete pomoću kojih dočaravaju kako mogu izgledati proživljena iskustva transrodnih učenika i školskog osoblja. Prema njima “škole često održavaju kontinuitet cisnormativnih uvjerenja iliti pretpostavljena očekivanja da rodni identitet i ekspresija svih osoba odgovara njihovom *anatomskom* spolu”(Lewis i Sembiente, 2018, 6), zbog kojih trans učenicima mogu implicitno poručivati da im nije mjesto u školi i da moraju “prolaziti” kao određeni *rod* da bi se uklopili(ibid.). Vinjete koje su stvorene u svrhu pojašnjenja školskog konteksta u kojem se nalaze trans učenici i nastavno osoblje koje radi s tim učenicima, mogle bi lako poslužiti kao predlošci za druge projekte razvijanja senzitiviteta za trans učenike, poput na primjer kazališta potlačenih.

Pozitivnu praksu koja se tiče viših razina odgojno-obrazovnog sustava - školskog okruga i školskog osoblja - istražila je Mangin svojim istraživanjem iz 2018. godine. Mangin(2018) je ispitala 70 osoba u šest različitih saveznih država SAD-a kako bi stekla uvid o školskoj praksi s rodno ekspanzivnim i transrodnim učenicima. Podijelila je praksu na tri nivoa: školskog okruga, ravnatelja i nastavnika. Djelovanje školskog okruga predstavila je kao ono koje priprema teren za djelovanje obrazovnih djelatnika. Navela je da bez jasnih pravilnika o rod(nom identitet)u obrazovni djelatnici mogu biti nesigurni u svojim nastojanjima da pomognu rodno ekspanzivnim i trans učenicima, ali da školski okruzi često izbjegavaju započinjati takve diskusije, sve dok se dođe do određenog problema i primorani su da ga sagledaju. Prvi je takav pravilnik u SAD-u stvoren upravo zbog tužbe jednog trans učenika sedmog razreda. Mangin u svom tekstu ističe jedan školski okrug u Pennsylvaniji kao onaj s

najboljom praksom donošenja pravilnika o rodnom identitetu. Objasnila je kako je tekao taj proces korak po korak:

“Kao prvo, s pretpostavkom da zaposlenicima nedostaje informacija, a ne suosjećanja, osiguran je trening o rodno ekspanzivnoj i trans djeci za sve zaposlenike okruga, uključujući administratore, nastavnike, pomoćno osoblje, vozače autobusa, domare i radnike u kantinama. Kao drugo je okrug, kako bi povećao transparentnost, pozvao sve svoje zaposlenike da sudjeluju u procesu donošenja odluka. Dobiveni je tim od 15 osoba zajednički analizirao pravilnike iz šest drugih okruga i napisao svoj vlastiti pravilnik koji prepoznaje rodni identitet (kao valjanu kategoriju). Uspjeh tog okruga nastao je iz voljnosti da se tema transrodne mladeži prigrli kao prilika za učenje.”(Mangin, 2018,19)

Kao drugu razinu prakse s transrodnim učenicima, Mangin navodi ravnatelje, čije je “vođenje u srži stvaranja školske kulture koja se temelji na potpori” (ibid.) i zato postavlja pitanje kako oni razvijaju znanje koje im je potrebno u tom pothvatu, jer su rijetki znali išta o trans učenicima. Da bi razvili svoje znanje tražili su informacije od raznih organizacija, unajmljivali su savjetnike i čitali knjige na temu trans učenika. Što ja osobno smatram još impresivnijim jest sve što su radili za svoje osoblje i za širu školsku zajednicu: “posvećivanje vremena za stručno usavršavanje u toj temi, pozivajući stručnjake da prezentiraju informacije i odgovaraju na pitanja...” i “održavanje rasprava s odraslim transrodnim osobama, prezentacija roditelja transrodne djece i rasprava o knjigama”, što je pomoglo u stvaranju kulture prihvaćanja i utrla put rodno-uključivoj praksi (ibid.).

Mangin(2018) ističe da su, usprkos koristi svog znanja koje su usvojili, ovi ravnatelji morali donositi teške odluke o tome što da iskomuniciraju kome, najviše u odnosu na roditelje drugih učenika. U tim su trenucima zauzimali pedocentrični stav, pristupajući svakom slučaju posebno i konzultirajući se s obitelji o željama određenog djeteta. Od dvadeset ispitanih ravnatelja nijedan nije istaknuo da je došlo do većih negativnih reakcija s prosjekom od jednog do dva roditelja s kojima se se suočili zbog teme trans učenika (ibid. 18-19). Glavna je filozofija jednog ravnatelja “odražavala ideju da se ljudska i građanska prava mogu pružati bez smanjenja ili kompromitiranja prava drugih” (ibid. 20). Ravnatelji koje je Mangin intervjuirala izvijestili su da su svi imali dobit od manje ograničavajućeg jezika, privatnih toaleta i novih informacija i da su prakse namijenjene trans učenicima često pomagale i drugim učenicima (ibid.).

Treća razina prakse koju je Mangin istraživala bili su nastavnici. Kod njih je glavno istraživačko pitanje bilo kako obrazovne prakse nastavnika mogu podržavati osjećaj pripadnosti u transrodne djece. Mangin je od nastavnika intervjuiranih u 20 osnovnih škola

doznala da su stvarali rodno-uključive kulture u učionicama mijenjajući svoj jezik, “zamjenjujući ‘dječaci i djevojčice’ s rodno nespecifičnim pojmovima poput ‘prijatelji’¹⁴, ‘učenici’¹⁵ ili ‘djeco’”(Mangin, 2018, 20). Mnogi su nastavnici također koristili rodno nespecifične načine za organizaciju razreda, a jedna je nastavnica 4. razreda osnovne škole objasnila da ne koristi rodno specifične podjele jer “dječaci i djevojčice” ne opisuje sve učenike. Ona je taj način oslovljavanja usporedila s podjelom učenika na one sa smeđom i one s plavom kosom, dok u razredu postoje i ridokosi. Za ovu nastavnicu i druge ovakvo je oslovljavanje bilo ograničavajuće i slalo je poruku isključenosti onima koji se nisu mogli prepoznati u njemu. Neki primjeri drukčije podjele bila je podjela prema najdražoj hrani, glazbenicima ili piscima (ibid. 20-21). Nastavnici su također mijenjali propusnice za toalet od onih za “dječake” i “djevojčice” na opće propusnice za odlazak do toaleta. Osim toga su nastavnici koristili literaturu da bi potaknuli razgovor o rodu. Mangin je korištenje knjiga od strane nastavnika podijelila u dvije široke kategorije: podupirući i podučavajući pristup. U prvom su pristupu nastavnici namjerno omogućili pristup knjigama primjerenima dobi djece u razredu bez planiranja aktivnosti za učenje o rodu. Kad se stvorila prilika, podupirući su nastavnici postavljali pitanja usmjerena na dječje vještine kritičkog razmišljanja; ali djeca su bila ta koja su pokretala razgovor o toj temi. U drugom su pristupu nastavnici osmišljavali aktivnosti koje bi mogle dječje razumijevanje roda proširiti izvan cisrodnosti i binarnih kategorija, poput gostovanja autora slikovnica koje izazivaju cisonormativno i binarno shvaćanje rodnog identiteta (ibid. 21). Mangin je uz nastavnike spomenula i primjer knjižničara/ke koji/a s uporabom rodno-ekspanzivne lutke raskrinkava ideju knjiga za “dječake” i “djevojčice” i širi repertoar knjiga koje bi djeca mogla čitati.

Ova su istraživanja pokazala moguće promjene u školskoj praksi, utjecaj određenih aktivnosti školskih klubova na širu zajednicu te jedan oblik škole prilagođene trans učenicima. Zbog veće vidljivosti učenika koji pripadaju LGBTIQ+ zajednici također su provedena istraživanja o njihovim iskustvima u školi, međutim bavila su se pretežno seksualnom orijentacijom, a ne rodnim identitetom ispitane djece. Zbog toga je donedavno nedostajalo podataka o iskustvima uznemiravanja transrodnih učenika (Toomey i sur., 2010, 3).

Zahvaljujući razvitku istraživanja na temu rodnog identiteta danas postoje istraživanja koja čak idu u detalje specifičnih rodnih identiteta, poput onog Allen i suradnika(2020). Oni su istraživali iskustva transrodnih, rodno-nebinarnih učenika i rodno nenormativnih učenika. Cilj

¹⁴eng. friends

¹⁵ eng. scholars

je istraživanja bio saznati postoji li razlika u iskustvima binarno identificiranih učenika i onih koji se vide izvan rodne binarnosti. Istraživanje je uključivalo aktualne i bivše učenike od 12.-te do 22. godine života, njih 287 sveukupno. Iz istraživanja se saznalo da nema značajnih razlika između učenika s rodno binarnim i rodno nebinarnim identitetima, no da je veća mogućnost da se rodno nebinarni učenici ne *autaju* u školi (Allen i sur., 2020).

Ovo istraživanje pokazuje zašto je bitno posvetiti se razlikama između pojedinih identiteta unutar trans zajednice i pri istraživanju rodničkih manjina uzeti u obzir ne samo identitete koji se spominju u “*mainstream*”-u, već zaći dublje u područje rodnog identiteta i ekspresije. U ovom ću se poglavlju poslužiti istraživanjima s različitim skupinama trans učenika, ali zato što je rodna “nenormativnost” obilježje svih njih, smatram da se rezultati istraživanja o jednoj skupini mogu upotrijebiti za općeniti prikaz iskustava svih osoba čije rodne identitete stavljam pod krovni naziv transrodnosti. Podijelila sam iskustva u dvije kategorije: pozitivna i negativna iskustva.

3.1. Pozitivna iskustva TIRN učenika

Zbog toga što je tema još neobrađena, nema mnogo podataka o pozitivnim iskustvima TIRN učenika. Iz podataka o negativnim iskustvima može se donekle doći do okvirnih brojki koje se odnose na pozitivna iskustva transrodnih učenika - ako se uzme da je pozitivno iskustvo odsustvo negativnog iskustva. Međutim ne bih išla tako daleko da stvarno to tvrdim, jer se ne radi o jasnoj dihotomiji niti o isključivom odnosu. Usprkos neistraženosti teme, jedan doktorski rad iz psihologije bavio se upravo pozitivnim iskustvima transrodnih učenika, kako bi se otkrilo što zapravo funkcionira i kako se može poboljšati praksa vezana za transrodne učenike. Ja ću se u strukturiranju svih pronađenih informacija o pozitivnim iskustvima poslužiti temama koje je Leonard(2019) identificirao u svom istraživanju provedenom u Ujedinjenom Kraljevstvu. Teme koje Leonard obrađuje u svom doktorskom radu jesu: važnost jezika, individualna podrška nastavnika, školski pristupi¹⁶, važnost zajednice, samopomoć¹⁷(Leonard, 2019, 59).

3.1.1. Važnost jezika

Leonard je u svojem istraživanju otkrio dvije stavke vezane za jezik, koje su kod ispitanih učenika izazivale pozitivne emocije i budile dobra sjećanja. Jedan je rekao da je korištenje njihovog izabranog imena najmanje što bilo tko može napraviti, a drugi je izrazio veliko

¹⁶ eng. whole school approaches

¹⁷ eng. own best friend

zadovoljstvo kad je nastavnik koristio njegovo izabrano ime i naglasio da je velika stvar i kad samo jedna osoba poštuje izabrano ime, iako se čini da nije tako velika stvar. Što se također pokazalo jako bitnom praksom kod jednog od učenika jest korištenje zamjenica i korištenje njemu primjerenog rodno određenog jezika, koje je u njemu probudilo sreću i istodobno pozitivno iznenađenje time što ljudi ispravljaju druge osobe ako ga ne oslove na dobar način. Isti je učenik naglasio da ga je školski djelatnik pitao kako smije pričati o njemu među drugim ljudima, tj. naglasio je da je bitno uvijek pričati s djecom o tome kada je potrebna veća diskrecija radi njihove sigurnosti (Leonard, 2019, 61-63).

3.1.2. Individualna podrška nastavnika

Kao drugu temu u pozitivnim iskustvima Leonard je identificirao individualnu podršku nastavnika. Posebno su bili istaknuti odnosi učenika s pojedinim nastavnicima, koji su im pokazali svoje poštovanje koristeći se primjerenim jezikom i koji su uložili trud da se obrazuju o trans temama. K tome su učenicima pružali sigurno mjesto koje mogu posjetiti ako im zatreba, a najvažnija je bila činjenica što su nastavnici bili pouzdani i dostupni, tako da su učenici znali da imaju nekoga tko će ih podržati ako bude potrebno. Stručni suradnici su također kod jednog ispitanika iz Leonardovog istraživanja igrali ulogu pružatelja podrške (Leonard, 2019, 64-66).

Leonard je u svojem istraživanju također saznao da transrodni učenici veliku važnost pridaju trenucima u kojima ih pojedini nastavnici podupiru uprkos općoj nepovoljnoj atmosferi škole - na primjer ispravljaju svoje kolege kad upotrijebe pogrešan gramatički rod za dijete ili se pak u slučaju jedne učenice informiraju o zakonima o korištenju toaleta - i tako ostatku škole daju legitiman razlog za podršku toj djeci. Sama djeca nemaju autoritet niti snagu većine da to učine sama (ibid., 67-68), a interakcija s nastavnikom koji ih podržava u njima budi osjećaje sigurnosti i sreće (Sauntson, 2018, 77).

Značajnim se također pokazala inkluzivnost škole po tome mogu li se nastavnici autati i mogu li zapravo biti otvoreni o sebi. Djeci je bitno da imaju nekoga s kim se mogu poistovjetiti i tko će ih barem malo bolje razumjeti, kojima će moći vjerovati i koji će im pokazati empatiju zbog svoje perspektive i identiteta. "Zbog toga što su nastavnici bili otvoreni u vezi svojih iskustava i prošlosti, Nightcrawler i Jubilee kažu da su uspjeli razviti zajedničko razumijevanje iskustava i altruističku motivaciju za podršku" (Leonard, 2019, 69).

3.1.3. Školski pristupi

Osim djelovanja individualnih zaposlenika škole, Leonard(2019) je u svojem istraživanju istaknuo tri načina na koje su škole, a ne individualni nastavnici, pozitivno utjecali na transrodne učenike u školi. To su školski klubovi, rodno određene aktivnosti i pravilnici te treninzi za cijelu školu.

Školski klub koji se najviše ističe jest “*equalities club*”, koji je transrodnim učenicima dao sigurno mjesto, mjesto na kojem se čuje njihov glas, a time pruža mogućnost i drugim učenicima koji nisu *autani* da ne budu sami. Istaknuta je i uloga kluba kao organizacije koja podučava i nastavnike pored učenika koji pohađaju klub (Leonard, 2019, 70-71). Jedan je učenik izrazio želju za mogućnošću da bude u takvom klubu jer bi onda bio znao da “nisam bio sam i da su se svi ovi ostali ljudi bili, znaš... na neki način osjećali isto kao i ja”(ibid., 71). Ova vrsta kluba pandan je gej-strejt saveza koji su već spomenuti. Fetner i Elafros(2015) su u usporedbi škola bez i sa GSS-ima otkrili da učenici iz škola sa savezima prijavljuju veću podršku od strane nastavnika i administratora, općenito poboljšanu kvalitetu života u školi te da ostvaruju više prijateljstava s učenicima različitih seksualnih identiteta od onih iz škola koje nemaju te saveze.

U pogledu na rodno određene pravilnike i aktivnosti Leonard je kod samo jednog ispitanika našao većinom pozitivna iskustva i objasnio je to nedostatkom alternativa - taj je ispitanik pohađao školu za djevojke, dok su ostala dva ispitanika išla u mješovitu školu gdje su postojali sadržaji za učenika dvaju spolova (Leonard, 2019, 71-72). Škola se dakle u ovom slučaju jednog učenika uspjela prilagoditi tako da njemu pruži jednake uvjete koje su uživale njegove suučenice.

Leonardovi su ispitanici kao treći način pozitivnog djelovanja škole također izdvojili trud uloženi u organiziranje obrazovanja za nastavnike na temu LGBT zajednice i rodno neutralnih toaleta. Prema mišljenju djece, škola je time pokazala da “iako stvari nisu idealne u sadašnjem trenutku, članovi nastavnog osoblja i škola kao institucija imaju želju da pruže i omoguću kontinuiranu podršku” (ibid., 73).

3.1.4. Važnost zajednice

Na učenike utječe i šira zajednica u kojoj žive - obitelj, prijatelji i zajednica u kojoj postoji škola koju pohađaju. Važnom se pokazala i zajednica koja je bila vidljiva u medijima i na društvenim mrežama, ali i upoznavanje transrodnih osoba uživo, što je učenicima omogućilo

da se osjećaju manje samima i dijelom veće zajednice koja ih može razumjeti (Leonard, 2019, 74-75).

Transrodni učenici su također naglasili interakcije s prijateljima i saveznicima iz zajednice koji bi ispravljali druge kad ne bi koristili dobar jezik, ali Leonard naglašava da je “najvažnije svojstvo prijateljstva spomenuto kod bilo kojeg sudionika istraživanja bio osjećaj prihvaćenosti”(ibid. 75), gdje se vidjelo da ljude zapravo nije uopće briga je li netko trans ili nije, nego da se ponašaju prema njemu kao prema bilo kojoj drugoj osobi.

Osim toga Leonard zaključuje da je obitelj koja je podržavala transrodno dijete djelovala kao zaštitni faktor za sudionike istraživanja te može biti zaštitni faktora za transrodnu djecu unutar i izvan škole (Leonard, 2019, 77). To se međutim prema Hatchelu i Marx(2018) odnosi na cijelu zajednicu, a ne samo roditelje koji podržavaju svoju transrodnu djecu i ta podrška povezana je s boljim mentalnim zdravljem kod transrodnih adolescenata (Hatchel i Marx, 2018).

3.1.5. Samopomoć

Zadnja od tema pozitivnih iskustava bila je “samopomoć”, a odnosi se na mehanizme koje su trans učenici koristili kako bi pomogli sami sebi. Jedan od glavnih mehanizama samopomoći i nošenja s teškim temama bio je humor koji su učenici upotrebljavali da ismijaju apsurdne pravilnike i naglase jednostavnost koraka koji bi im pomogli da se osjećaju prihvaćeno. Isto tako su humorom pokazivali ponos na svoja postignuća, iskazujući nevjericu da su uspjeli napraviti sve što jesu(Leonard, 2019, 77-80).

Drugi mehanizam samopomoći jest zalaganje za samog sebe. Iako su ponosni na to što rade, Leonard izdvaja “nužnost njegovog (ispitanikovog) zalaganja za samog sebe”(ibid., 81) zbog doživljenog manjka podrške od strane drugih ljudi.

Treći mehanizam koji su razvila transrodna djeca u školi jest pomaganje drugima. Zbog toga što su pomagali drugima neki su se čak osjećali osnaženo i ponosno zato što svojim ponašanjem čine promjenu. Prvenstveno je motivacija bila u tome da nadolazećim generacijama pruže podršku koju oni nisu imali i da pomognu drugima da shvate svoj rodni identitet kao što su drugi ljudi njima pomogli u tome (Leonard, 2019, 81-82).

Iz nabrojanih se primjera vidi kako školske prakse utječu na TIRN učenike. Ove se prakse mogu prepoznati kao elementi pozitivne školske klime, a De Pedro i suradnici(2017) naglašavaju da pozitivna školska klima i klima puna razumijevanja imaju presudnu ulogu u

pružanju podrške transrodnim učenicima u kriznim razdobljima i može spriječiti korištenje opojnih sredstava od strane trans učenika, što je jedan od negativnih trendova o kojima će riječi biti u sljedećim potpoglavljima.

3.2. Negativna iskustva TIRN učenika

Nakon pregleda pozitivnih iskustava i praksi transrodnih učenika predstavit ću iskustva koja su i dalje prevladavajuća, ona negativna. Mnoga se transrodna i rodno-ekspanzivna djeca još uvijek ne osjećaju kao da pripadaju svom razredu (Mangin, 2018). Negativna iskustva koja se spominju u kontekstu transrodnih učeniku uglavnom su vršnjačko zlostavljanje, uznemiravanje te kršenje njihovih prava. Transrodni i rodno nenormativni učenici također se u odnosu na ostatak učenika češće upuštaju u rizična ponašanja, koja uključuju pušenje cigareta, konzumiranja alkohola i rizično seksualno ponašanje. Negativna iskustva poput verbalnog uznemiravanja, fizičkih napada i seksualnog nasilja dovode transrodne učenike u rizik od socijalne isključenosti, duševne boli i poremećenog učenja (Kosciw i sur., 2016 prema Mangin, 2018).

Što ističu Johns i suradnici(2019b) jest da na viktimizaciju pojedinih učenika utječe preklapanje njihovih identiteta, pa tako neka djeca mogu biti načelno više ugrožena od druge djece. Specifično u pogledu rodnog identiteta i rodne ekspresije gej i biseksualni *učenici* te transrodna mladež bivaju viktimizirani češće od gej/biseksualnih *učenica*, a rodno nenormativni mladi priopćavaju više viktimizacije od rodno normativne cisrodne mladeži(Johns i sur., 2019b, 150).

3.2.1. Rizična ponašanja transrodnih učenika

Djeca koja pripadaju manjinskim skupinama u posebno su ranjivom položaju. Pogotovo kad se uzme u obzir da je škola prilagođena endospolnim¹⁸ cisrodnim heteroseksualnim učenicima i kad se skoro sav seksualni odgoj odnosi na situacije u kojima bi mogli biti *ti* učenici, razumljivo je da će rodne i seksualne manjine tražiti informacije na neprovjerenim mjestima, ili će učiti od ljudi kojima vjeruju, što uključuje one koji ih žele iskoristiti.

Andrzejewski i suradnici otkrili su u istraživanju s američkim učenicima srednjih škola (starosti od 15 godina na više), u kojem su bila uključena transrodna djeca, da je kod transrodne djece postojala veća mogućnost da su ikad imali spolni odnos i manja mogućnost da su pri zadnjem spolnom odnosu koristili kondom. To daje mogućnost naznake da će ti

¹⁸endospolnost je suprotnost interspolnosti; endospolne osobe imaju spolne karakteristike koje su u skladu s jednim binarnim spolom

učenici imati veće negativne posljedice u seksualnom zdravlju poput seksualno prenosivih bolesti i HIV-a i da bi zato mogli izvući korist iz testiranja i liječenje HIV-a i ostalih spolno prenosivih bolesti. Zbog toga je podatak da je kod transrodnih učenika postojala manja mogućnost u odnosu na cisrodne učenike da su bili testirani na HIV i spolno prenosive bolesti još više zabrinjavajuća (Andrzejewski i sur., 2020, 355-356).

Ovakvi podaci bili su poznati već u američkom istraživanju iz 2017. godine, kad je osim rizičnog seksualnog ponašanja bilo istaknuto povećano korištenje opojnih sredstava u trans populaciji u odnosu na ostatak učenika. Johns i suradnici(2019a) u analizi su tog istraživanja ukazali na to da su se sva opojna sredstva osim marihuane u trans učenika koristila više nego u ženskih i muških cisrodnih učenika. Marihuanu su u većoj učestalosti trans učenici konzumirali samo u odnosu na muške cisrodne učenike (Johns i sur., 2019a). U ovom se istraživanju također provjeravala sklonost suicidalnosti kod trans učenika, što sam kao posebnu podtemu izdvojila u kasnijem tekstu.

3.2.2. Zlostavljanje u školi

Zlostavljanje¹⁹ TIRN učenika, ne samo od strane vršnjaka, nego i od strane nastavnika zabilježeno je u istraživanju iz Kine na uzorku od 385 transrodnih i rodno nebinarnih adolescenata (starosti od 12 do 18 godina) - 76,6% njih ga je iskusilo i bilo je povezano s suicidalnim mislima. Taj je rezultat uspoređen sa sličnom sjevernoameričkom studijom, u kojoj je iskustvo zlostavljanja od strane vršnjaka i nastavnika potvrdilo 44,8% adolescenata, gdje se isto pokazala povezanost takvih iskustava sa suicidalnim mislima. Također je spomenut nalaz koji govori da je postotak takvih iskustava kod transrodnih adolescenata udvostručen u odnosu na cisrodne adolescente. Transrodni adolescenti su također istraživačima dali na znanje da dobivaju manje podrške od škole i da su ranjiviji što se tiče zlostavljanja te uznemiravanja od strane školskog osoblja (Peng i sur., 2019, 7).

Witcomb i suradnici su u najvećoj britanskoj klinici za rodni identitet napravili istraživanje o vršnjačkom zlostavljanju i posljedicama vršnjačkog zlostavljanja na razine tjeskobe i depresije kod ukupno 274 transrodnih i rodno raznolikih mladih od 16 do 25 godina. Rezultati istraživanja su pokazali da čak 86.5% ispitanika doživjelo vršnjačko zlostavljanje, gdje je nadijevanje pogrnih imena bilo jako često - prijavilo ga je 96% žrtava. Uspoređeno s nedavnim brojkama 22% žrtava vršnjačkog zlostavljanja u generalnog populaciji i 55% žrtava vršnjačkog zlostavljanja iz LGB populacije ti postotci daju zaključiti da je su transrodna i

¹⁹ eng. abuse

rodno raznolika mladež rizična skupina što se tiče tog tipa zlostavljanja u odnosu na mlade seksualnih manjina. Autori naglašavaju da su ti postotci znatno veći od onih iz izvješća organizacije Stonewall objavljenog 2017. godine (64% ispitanika je žrtva vršnjačkog zlostavljanja), što objašnjavaju načinom prikupljanja podataka. Witcomb i suradnici prikupljali su podatke od transrodne mladeži koja je potražila pomoć u klinici, dok su podaci iz Stonewall-ovog istraživanja prikupljeni online i fizički na raznim dodatnim mjestima specijaliziranim za queer osobe (Witcomb i sur., 2019, 223).

Što smatram zabrinjavajućem i značajnim za ovaj rad jest da je

“većina ispitanika (n=221, 93,2%) izjavila da vršnjačko zlostavljanje nije bio provedeno od samo jedne osobe. Svi su osim jednog sudionika odgovorili gdje se zlostavljanje događalo (n=236). Analiza učestalosti u kojoj su ispitanici prijavili da se vršnjačko zlostavljanje događa u različitim mjestima pokazala je da je znatno vjerojatnije da se dogodi u školi (n= 217, 91.9%).” (ibid., 219)

Jedno ranije američko istraživanje iz 2014. godine bavilo se sličnim specifičnim uznemirujućim iskustvima LGBT učenika, a ovdje ističem ona koja se prema meni najviše odnose na TIRN učenike: 81% učenika u školi je čulo pogrdne riječi za trans osobe (npr. trandža, eng. tranny), 42% posto studenata izvijestilo je da nastavno osoblje nije reagiralo na anti-LGBTQ komentare koji su izrečeni u njihovom prisutstvu, 51% učenika čulo je anti-LGBTQ opaske (pr. “peder” ili “lezba”, eng. “faggot”, “dyke”) izgovorene od strane nastavnog i školskog osoblja, 35% učenika ukazalo je na to da njihovi školski administratori nisu podržavali LGBTQ učenike, 23% učenika bilo je spriječeno da nosi odjeću koja se odnosi na LGBTQ probleme (pr. majicu kratkih rukava sa zastavom duginih boja), 24% učenika odvratio je od toga da pišu o LGBTQ temama (Kosciw i sur., 2014 prema Hall i sur., 2018).

U godinu kasnije provedenom istraživanju dobiveni su podaci o vrsti uznemiravanja i napada koje su doživjeli učenici u osnovnoj i srednjoj školi, koji su bili *autani* kao trans ili koji su bili tako percipirani. Više od pola ispitanih učenika doživjelo je verbalno uznemiravanje, skoro četvrtina je doživjela fizički napad, a njih 13% doživjelo je seksualno nasilje (James i sur., 2016, 9 prema Mangin, 2018, 19).

3.2.3. Suicidalnost TIRN adolescenata

Jedna novija američka studija osim viktimizacije učenika pripadnika rodnih manjina bavila se razlikama u učestalosti samoranjavanja između učenika pripadnika rodnih manjina i cisrodnih učenika. Njihovo je istraživanje pokazalo da učenici pripadnici rodnih manjina češće bivaju

žrtve nasilja, da se češće samoranjavaju i da osjećaju manje podrške od cisrodnih učenika. Što smatram zanimljivim podatkom jest da usprkos postojanju pozitivne korelacije između doživljene podrške te mogućnosti samoranjavanja i nasilja kod svih učenika, ta je korelacija bila slabija kod učenika pripadnika rodnih manjina (Ross-Reed i sur., 2019). Ovaj rezultat upućuje na to da podrška pojedinih osoba i škole nije dovoljna za smanjenje negativnih iskustava u TIRN učenika i da je potrebno doprijeti do trans učenika na druge načine kako bi stvarno dobili pomoć koja im je potrebna, no istraživači napominju da je upravo vrsta uzorka mogla utjecati na rezultat.

U već spomenutom istraživanju iz Kine, koje je uspoređeno s američkom studijom sa sličnim rezultatima, suicidalnost se javlja kao fenomen usko povezan s vršnjačkim zlostavljanjem. Peng i suradnici su izrazili da nije iznenađujuće koliko je trans adolescenata suicidalno, ako se pogleda njihovo mentalno zdravlje:

“Saznali smo da je stopa suicidalnih misli za životnog vijeka transrodnih i rodno nebinarnih adolescenata 50,9%, a među sudionicima istraživanja koji su prijavili postojanje suicidalnih misli njih 31,1% barem je jednom pokušalo počinuti samoubojstvo. Studija iz 2013. je izvijestila da je učestalost suicidalnih misli i pokušaja samoubojstva kod cisrodnih adolescenata u Sjedinjenim Američkim Državama iznosila 12,1%, odnosno 4,1%, s tim da je pojavnost suicidalnih misli kod transrodnih adolescenata bila gotovo udvostručena kad se usporedila s cisrodnim adolescentima”(Peng i sur., 2019, 8).

Samoubojstvo se često spominje u odnosu s transrodnošću, ali ja ne želim pridonositi diskursu koji trans ljude asocira samo s tragedijama. Samoubojstva trans ljudi mogu također lako biti objašnjenja medicinskim diskursom o poremećaju rodnog identiteta, ali to je prejednostavno objašnjenje i smatram ga također neodgovornim. Podsjeća me na jedno predavanje iz antropologije na kojem smo učili kakva korelacija ima smisla, a kakva nema, jer ima previše vanjskih čimbenika da bi se napravila jednostavna korelacija. Dan nam je primjer korelacije u kojoj količina prodanih sladoleda na godišnjoj razini raste ili se smanjuje sukladno s brojem silovanja koja se događaju. Ja sam kao studentica bila zabezegnuta i kad nas je profesor pitao što mislimo o tome, ja u sebi sam zaključila da je razlog tome što je više ljudi vani što znači da nisu na sigurnom od napada, no profesorovo je objašnjenje bilo da se to događa jer je toplije i zato što žene nose kraću odjeću. U stvarnosti razlog nije bio ni jedan ni drugi, već je bila potrebna analiza i mnoštvo varijabli da se dobije valjano objašnjenje. Tako na mene djeluje argument o transrodnim žrtvama ubojstava i samoubojstava. Ne ubijaju se trans ljudi i djeca *jer su transrodna*, već moguće zato što ih društvo ne prihvaća kao jednakopravne članove društva, zato što ih maltretira od ranih nogu i ne daje im prostor i vrijeme da odahnu

od transfobije. Mi kao pedagozi zato im trebamo pružiti to sigurno mjesto i podršku koja im je nužno potrebna.

4. POTREBE TIRN UČENIKA

U prošlom sam poglavlju uopćila nekoliko vrsta negativnih iskustava koja mogu doživjeti transrodni učenici. Nažalost, takva iskustva postoje i kod ostalih učenika, ali marginalizacija i stigmatizacija rodno nenormativnog izražavanja i transrodnih identiteta disproportionalno stavlja trans učenike u opasnost. Irska gej i lezbijska mreža za ravnopravnost (*glen*) u svojem je *Resursu za škole od viših razreda nadalje radi prevencije homofobnog i transfobnog vršnjačkog zlostavljanja i podrške LGBT učenika*²⁰ preporučila da se nakon *autanja* trans učenika uzme vrijeme s djetetom i njegovim skrbicima da bi se našlo pravo rješenje za njegov kontekst, suprotno tome da se žuri ka standardnom odgovoru na situaciju (BEING LGBT IN SCHOOL, 2016, 17). Dalje općenito naznačuju o tome što je potrebno učenicima koji su *autani*:

“Ove informacije su ponuđene kao način osiguranja da se učeniku koji se *auta* pruži podrška i da cijeloj školskoj zajednici bude jasno kako klima poštovanja i kultura anti-*bullyinga*²¹ znače da se treba podržati svakog učenika. S obzirom na veći rizik od transfobnog *bullyinga* u transrodnih mladih ljudi pružaju se smjernice za podržavanje pozitivne školske klime i kulture koja podržava različitost i raznolikost i koja sprječava transfobni *bullying*.”(ibid.)

Gore su navedene osnovne potrebe transrodnih učenika, ali i drugih učenika: klima poštovanja, kultura anti-*bullyinga*, pozitivna klima i kultura koja podržava različitost i raznolikost i koja sprječava transfobni *bullying*. Ovo nažalost nisu uvijek dobro prihvaćeni ili čak shvaćeni pojmovi, pa neke škole možda imaju dojam da su njihove klima i kultura plodno tlo za slavljenje različitosti i raznolikosti, ali to u stvarnosti nije tako.

Iako su škole još daleko od ideala u kojem se TIRN učenicima pomaže na odgovarajući način, učenici prepoznaju trud koji nastavno osoblje ulaže u učenje o potrebama TIRN djece i mladih. Leonardovi(2019) su ispitanici izvijestili da kod takvih nastavnika osjećaju da su nastavnici na njihovoj strani, angažirani u želji da im daju podršku, pokažu svoju empatiju i želju da sudjeluju u promjenama (Leonard, 2019, 65). U ovom ću poglavlju navesti specifične potrebe koje TIRN učenici imaju i koje im - kad su ispunjene - daju na znanje da je školskom osoblju stalo do njihove dobrobiti.

²⁰ ‘BEING LGBT IN SCHOOL’ A Resource for Post-Primary Schools to Prevent Homophobic and Transphobic Bullying and Support LGBT Students

²¹ eng. *bullying* u kontekstu ovog rada preveden kao vršnjačko zlostavljanje

4.1. Potreba za informacijama

U poglavlju o školskoj praksi spomenuta je praksa gej-strejt saveza, koji su između ostalog izvršavali funkciju mjesta znanja, mjesta gdje se mogu dobiti informacije potrebne trans učenicima. Zašto je to tako može objasniti pogled na ograničenja koja se stavljaju na nastavniku u pogledu diskusija o temama koje nisu uključene u kurikulum ili nastavni plan i program. Curtis(2020) je u svojoj analizi uključenosti informacija o LGBTIQ+ osobama u irskom edukacijskom programu o odnosima i seksualnosti (RSE²² program) spomenula da “trenutni sustav sprječava učitelje da odgovaraju na pitanja koja nisu uključena u nacionalni program, time sprječavajući individualne škole da ga prilagode potrebama njihove raznolike školske zajednice” (GOI, 1997 prema Curtis, 2020, 41). Učenici se dakle ne mogu obratiti nastavniku za pomoć ili pitati nešto što se nalazi izvan zadanog programa. Nevidljivost homoseksualnosti i nepostojanje bilo kakve reference na LGBTIQ+ zajednicu u RSE programu zanemaruje djecu koja se ne identificiraju kao heteroseksualna ili propitkuju svoju seksualnost i djeci nudi netočno i pristrano gledište seksualnosti, potiskujući njihov osobni razvoj (Curtis, 2020, 41).

Zato ključnu ulogu za mladež koja se identificira kao transrodna prema Austin(2019) igra upravo informacija. Naglašava da je potreba za psiho-medicinskim informacija moguća naznaka toga koliko su moćne institucije koje se koriste psiho-medicinskim definicijama intervencija za transrodne osobe i time reguliraju njima nužno potrebne resurse, uključujući kod nekih ljudi operacijske zahvate i hormone, a mogućnost pristupa njima potpuno ovisi o svakoj osobi kojoj su potrebni (Austin, 2019, 174). Isto tako ističe da knjižničari mogu raditi na tome da proces pravnog priznanja bude pristupačniji ili da održavaju “trans pravne klinike” kako bi ubrzali proces i povećali pristup trans i rodno nenormativnoj mladeži i odraslima koji nemaju financijske resurse da na drukčiji način dobiju zakonsku dokumentaciju. Knjižničari bi se također trebali educirati i stvarati eksponate ili resursne vodiče koji prepoznaju da su neke mlade osobe trans i rodno nenormativne (Austin, 2019,176). Zakonska informiranost nije važnija od informacija o psiho-medicinskom tretmanu, no potonjim je informacijama teže pristupiti i mnoge osobe ne znaju što je potrebno od njih da bi dobile daljnju psiho-medicinsku pomoć. Institucije koju je pružaju očekuju specifične odgovore - tako da

“očekivanje da se govori na način koji je prihvatljiv instituciji snosi velike posljedice - neuspjeh u dobivanju specifične psihološke dijagnoze mogao bi rezultirati s ograničenim ili neomogućenim pristupom potrebnoj operaciji ili hormonskim terapijama.” (ibid.)

²²Relationships and Sexuality Education

Zbog nepristupačnosti informacija na drugim mjestima potreba za informiranošću zadovoljava se na internetu, ali izvori mogu raspolagati pogrešnim, zavaravajućim, jednostranim i/ili zastarjelim informacijama pa se trans osobe moraju osloniti na svoja iskustva, razgovore s drugima i drugim dostupnim informacijama kako bi kritički analizirali je li pronađena informacija korisna u njihovom osobnom kontekstu (Pohjanen i Kortelainen, 2016, str.182 prema Austin, 2019, 177).

U istraživanjima koje spominje Austin (2019, 177) naglašena je potreba za informacijama o osobnoj sigurnosti i blagostanju u dugoročnim i kratkoročnim kontekstima. Što to podrazumijeva nije potpuno lako odrediti, no svakako je potrebno ići dalje od psihološke podrške i psihijatrijskog liječenja. Transrodna i rodno nenormativna djeca trebaju vidjeti sebe kao krajnje korisnike usluga koje se nude u zdravstvu. Trebaju vidjeti sebe na plakatima, na satu biologije, u literaturi i na satovima zdravstvenog odgoja. Kvir su osobe često zanemarene u pogledu seksualnog obrazovanja i moraju se obrazovati na internetu, oslanjati se na nepouzdanе izvore, a u školi često neće dobiti nikakvu podršku i mjesto gdje mogu postavljati za sebe relevantna pitanja.

4.2. Potreba za prevencijom ovisnosti

Sljedeća potreba koja se ističe kod TIRN učenika jest potreba za prevencijom ovisnosti. Potreba za prevencijom ovisnosti kod transrodne i rodno nenormativne djece veća je nego u ostatku populacije. Istraživanje koje su 2017. objavili Eisenberg i suradnici rezultiralo je s podatkom da 15,2% transrodne mladeži puši cigarete, iako se također osvrću na studije iz 2015. kod kojih je jedna našla da je 47% transrodne ženske mladeži u trenutku studije izvijestilo pušenje cigareta unatrag 6 mjeseci, a druga da je 29% transrodne i rodno nenormativne mladeži u trenutku studije izjavilo da su pušili cigarete unazad 1 godine (Eisenberg i dr., 2017, 7). Uz ovo istraživanje treba se prisjetiti analize Johns i suradnika koji su u američkom istraživanju iz 2017. godine primijetili razlike u rizičnim ponašanjima između trans i cisrodnih učenika te posebno između cisrodnih učenika muškog roda i trans učenika u pogledu korištenja marihuane.

Johns i suradnici (2019a) smatraju da bi zbog povezanosti korištenja opojnih tvari (i rizika od samoubojstva) s doživljenim nasiljem ključna strategija za poboljšanje općeg zdravlja trans učenika mogla biti provedba intervencija s fokusom na sprječavanje nasilja nad trans učenicima (Johns i sur., 2019a). Prevencija ovisnosti ne može se zato sastojati samo od prezentacija policije o tome koji su učinci droga, alkohola i cigareta, već je nužno

obrazovanje svih osoba koje dolaze u kontakt s trans djecom i pružanje alternativnih aktivnosti pomoću kojih će se djeca družiti s drugima koji ih prihvaćaju i koji imaju dobar utjecaj na njih.

4.3. Potreba za sigurnim mjestima/mjestom

Kao što je spomenuto, kao potreba transrodnih i rodno nenormativnih učenika pojavljuje se također sigurno mjesto ili sigurna mjesta. Tu se svatko može zapitati: “Zar škola nije sigurno mjesto?” Prema podacima iz prethodnih poglavlja vidi se da škola nije sigurna sama po sebi, čak ako školu shvaćamo kao školske djelatnike, već je školska klima i kultura ta koja stvarno govori o školi. Pedagozi možda neće odmah biti pripremljeni za rad s transrodnom djecom i pružanje podrške toj djeci. Zato se stvaranje jednog takvog sigurnog mjesta za TIRN djecu ne treba prepuštati jednoj osobi, već će se takvo mjesto upriličiti iz želje *queer* nastavnika ili interesa djece koja su saveznici i žele dati na znanje drugim učenicima da postoje. Kao primjer na nivou srednje škole Slesaransky-Poe navodi takozvane gej-strejt saveze kao primjer klubova koji “mogu pružiti sigurne, afirmativne prostore te presudnu podršku za LGBTQ učenike. Grupe poput GSS-a²³ također mogu pridonijeti stvaranju bolje atmosfere dobrodošlice” (Slesaransky-Poe, 2013, 44). Gej-strejt savezi već su bili spomenuti u poglavlju o školskoj praksi, jer je njihovo djelovanje korisno za trans učenike i zajednicu u kojoj se nalazi škola. Oni dakako nisu jedini oblik pružanja „sigurnog prostora“ trans učenicima, već se taj prostor može ostvariti na razne načine. Problem je u vidljivosti tih prostora i preprekama koje postoje na putu ostvarenja takvih prostora. Hall i suradnici to su naglasili podacima iz jednog američkog istraživanja provedenog 2014. godine, u kojem je skoro 60% učenika izvijestilo da u njihovoj školi ne postoje otvoreno LGBTQ nastavnici ili osoblje, 18% učenika bilo je spriječeno u namjeri da stvore LGBTQ učenički klub, a 70% učenika izjavilo je da u svojoj školi nisu vidjeli naljepnicu ili poster za LGBTQ “siguran prostor” (Kosciw i sur., 2014 prema Hall i suradnici, 2018). „Siguran prostor“ ovdje zato nije nužno klub koji je aktivan i koji podržava cijela zajednica, već to može biti *autani* nastavnik ili naljepnica na panou ispred ureda pedagoga/stručnog suradnika.

4.4. Potreba za rodno neutralnim toaletom ili pristupom toaletu koji odgovara rodnom identitetu učenika

Rodno neutralni toaleti u školi nisu nešto što je ispočetka uklopljeno u arhitekturu većine škola. Zapravo nema ni mnogo škola koje imaju toalete koji su primjereni za djecu s

²³ gej-strejt savezi

poteškoćama u kretanju. Potrebu za rodno neutralnim toaletom ili pristupu drugim odgovarajućim toaletima izrazila su djeca koje je Leonard(2019) ispitivao u sklopu svog istraživanja. Sva su djeca s Leonardom(2019) komentirala situacije u kojima su im bili “ponuđeni pristupi pristupačnim objektima ili objektima namijenjenim osobama s invaliditetom” (Leonard, 2019,95) i da nisu morala koristiti one objekte koji su bili rodno određeni za pripadnike njihovog spola. Dvoje ispitanika napomenulo je da je korištenje toaleta za osobe s invaliditetom, iako dobronamjerno, bilo neprimjereno i štetno za njihovo samopouzdanje zato što “transrodnost nije invaliditet” (ibid.). Leonard(2019) je spomenuo da su do takvih rezultata također došli istraživači iz Australije, kojima su pojedina djeca priopćila da ako nemaju toalet primjeren sebi, moraju izbjegavati odlazak u toalet tijekom boravka u školi (Jones i sur., 2016 prema Leonard, 2019). Kao što sam već ranije spomenula, Mangin(2018) je u svom radu prikazala priopćenja ravnatelja koji su istaknuli da je prilagodba toaleta trans učenicima zapravo bila pozitivna promjena za cijelu školu, a ne samo te učenike.

Nakon pregleda potreba TIRN učenika u ovom poglavlju, okrećem se pravima tih učenika u sljedećem gdje ću postaviti pitanje: Imaju li TIRN učenici *pravo* na ostvarenje svojih potreba?

5. PRAVA TIRN UČENIKA

Kako transrodni učenici ne doživljavaju zlostavljanje samo od obitelji, drugih učenika, nego i od strane školskog osoblja, a u njemu također stručnih suradnika - pedagoga, smatram da je bitno i tu skupinu osoba podsjetiti na koji način mogu pokazati poštovanje i podršku transrodnim učenicima. Svoje djelovanje mogu temeljiti prvenstveno na pravima koja djeca imaju i na koja se mogu pozvati ako ih netko u školi prekrši. Tu dakako ne ulaze slučajni misgendering, korištenje deadname-a s kasnijim ispravkom ili isprikom (što transfobne osobe vole spominjati kao potencijalne probleme u odnosu s transrodnim ljudima), već opetovano ponašanje koje obezvrjeđuje TIRN djecu i njihovo rodno izražavanje.

Ne ulazeći u razloge zašto bi se ta djeca trebala tretirati dostojanstveno i s poštovanjem kao što se zaslužuju sva djeca, kratko ću obrazložiti na temelju čega transrodne osobe imaju ljudska prava i u nastavku ću izdvojiti zakonske odredbe koje podržavaju prava TIRN učenika.

Pravni sustav nije uvijek imao potrebu da definira spol i uzimao ga je kao samorazumljiv pojam, ali s pojavom transrodnih osoba u sudnicama, uvidjelo se da spol nije lako definirati. Kako bi otkrili "istinski spol" neke osobe, doktori su promatrali genitalije, gonadna tkiva, hormone, kromosome i psihološki spol. Kritičari prava transrodnih osoba žele ih oduzeti na temelju "biološkog spola", ali on kao takav ne postoji (Caldwell, 2020, 494). Spol kao biološka kategorija dakle nije nešto uniformno i ne može se lako odrediti. One osobe koje određuju spol drugim osobama jesu liječnici. Spolna oznaka koja nam je dodijeljena od strane liječnika dalje se prenosi u druge društvene institucije poput škole. Zato postavljam pitanje: Koja prava imaju učenici koji odudaraju od našeg poimanja nositelja određene spolne oznake?

Nacionalno vijeće učenika Republike Hrvatske na svojoj je internetskoj stranici iz tri dokumenta izdvojilo zajamčena prava učenika (<http://nvurh.skole.hr/prava.ucenika>, pristup 30.1.2021). Ja ću ovdje naglasiti neke odredbe iz Zakona o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi RH koje se potencijalno odnose na TIRN učenike:

“(1) Prava učenika su:

– *pravo na obaviještenost* o svim pitanjima koja se na njega odnose,

– *pravo na savjet i pomoć u rješavanju problema*, a sukladno njegovom najboljem interesu,

- *pravo na uvažavanje njegovog mišljenja,*
- *pravo na pomoć drugih učenika školske ustanove,*
- *pravo na pritužbu koju može predati učiteljima, odnosno nastavnicima, ravnatelju i školskom odboru,*
- *pravo na sudjelovanje u radu vijeća učenika te u izradi i provedbi kućnog reda,*
- *pravo na predlaganje poboljšanja odgojno-obrazovnog procesa i odgojno-obrazovnog Rada”*
(*naglasak dodan, Članak 61. Zakona o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi RH*)

Svako od ovih navedenih prava ima moguće implikacije koje se na TIRN učenike mogu odnositi drukčije nego na ostale učenike. *Pravo na obaviještenost o svim pitanjima koja se odnose na učenika* moglo bi se odnositi na pitanje o korištenju toaleta. U slučaju obaviještenosti bi se učenik mogao pripremiti za raspravu i pronaći potporu od odraslih koji bi ga mogli zastupati, dok neobaviještenost stavlja učenika u poziciju u kojoj on nema apsolutno nikakvog utjecaja na raspravljanje o pitanju koje se odnosi direktno na njega. U tom slučaju odrasli mogu misliti da donose odgovarajuću odluku koja je naklonjena učeniku, no mogu napraviti upravo suprotno. Primjer takvog moguće lošeg rezultata naveden je u prošlom poglavlju (dostupnost toaleta u obliku toaleta za osobe s invaliditetom).

Pravo na savjet i pomoć u rješavanju problema ovdje se može primijeniti na učenikovo propitivanje svog rodnog identiteta. Djelatnik kojem se učenik obraća treba reagirati u učenikovom najboljem interesu, tako da u slučaju nespremnosti ili neznanja treba potražiti pomoć stručnih osoba koje bi mogle ponuditi savjete ili daljnje izvore informacija koji mogu pomoći školskom djelatniku da na primjeren način radi svoj posao. *Pravo na uvažavanje učenikovog mišljenja* usko je povezano s prvim i drugim navedenim pravom. Školski djelatnik, čak i ako ima iskustva s rodnom manjinom i gotove protokole u radu s njima, ne bi smio slijepo ih pratiti i zanemarivati karakteristike situacije u kojoj se nalazi pojedini učenik. Tako na primjer ako nam se obrati trans učenik i zatraži da ga zovemo novim imenom, trebamo slušati i pitati kad je to primjereno, želi li takav tretman pred drugim učenicima ili samo pokušava ispitati kako se osjeća kad mu se netko drukčije obraća.

Pravo na pomoć drugih učenika školske ustanove može se odnositi na gej-strejt saveze ili bilo koji drugi oblik pomoći. Primjer može biti učenik koji za likovni projekt kao potporu svojim prijateljima koji nisu strejt naslika dugu s porukom “ljubav je ljubav”, ili učenica koja svojoj transrodnoj prijateljici pomaže na način da ide do toaleta s njom kako bi se osjećala sigurnije. Ovo su samo hipotetske situacije do kojih može doći u školi. U slučaju bilo kakvih kršenja

prava ili omalovažavajućeg ponašanja od strane djelatnika škole učenik ima *pravo na pritužbu* koja se treba riješiti u školi, ali ne treba ostati na tome ako nije riješena. Nažalost, pritužbe nisu najbolji način rješavanja problema, a kad se ne riješe, mogući su rezultati preseljenja učenika u drugu školu ili narušeno zdravlje i školski uspjeh učenika.

Pravo na sudjelovanje u radu vijeća učenika te u izradi kućnog reda može zadovoljiti učeničku potrebu za informacijama i potrebu za sigurnim mjestom. Ako učenici imaju utjecaj na kućni red, u koji su ponekad uključena pravila o odjeći, TIRN učenici iz ove situacije mogu izvući posebnu korist. Uz jasnije definiranje dopuštene odjeće i smanjenja nejasnih rodno uvjetovanih pravila, koja svatko primijenjuje kako želi, učenici, uključujući TIRN učenike, mogu uz djelatnike škola izglasati pravila koja su pravednija i primjenjivija svim učenicima, neovisno o rodnom identitetu.

Pravo na predlaganje poboljšanja odgojno-obrazovnog procesa ovdje se opet može primijeniti na potrebe učenika za informacijama i pojačano bavljenje temama poput seksualnog obrazovanja ili prevencije ovisnosti. Školsko osoblje ovakve prijedloge može shvatiti kao prijetnje ili ih može shvatiti kao iskaz povjerenja od strane učenika i priliku za razvoj školske prakse.

Prava su učenika temelj za bolju školsku praksu, no nisu dovoljna za provođenje te prakse. U nastavku ću iz Zakona o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi RH izdvojiti zakonske dužnosti škola i objasniti kako se one specifično mogu odnositi na TIRN učenike.

“Članak 63.

(1) Škola provodi *uočavanje, praćenje i poticanje darovitih učenika* te im organizira dodatni rad prema njihovim *sklonostima, sposobnostima i interesima.*”(Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi RH)

Koliko ova točka omogućava prepoznavanje *darovitosti* učenika, toliko ovisi o svakom individualnom djelatniku škole. Ako na primjer nastavnik tjelesne i zdravstvene kulture uoči da se učenik muškog spola voli balansirati na gredi i vidi da to radi s vještinom koju ne primjećuje često, tog učenika nastavnik može sankcionirati i poslati ga da radi na nekoj spravi koja je “primjerena” za njegov rodni identitet, ili ga može poticati u tome da postane bolji u odabranoj gimnastičkoj disciplini, makar to bilo samo na nastavi tjelesne i zdravstvene kulture. Prema ovom zakonu, nastavnik bi trebao učiniti potonje, jer ako krene u suprotnom smjeru, može u učeniku proizvesti negativne osjećaje, poput gubitka želje za daljnjim bavljenjem gimnastikom.

“Članak 67.

Školske ustanove dužne su:

- stvarati uvjete za zdrav mentalni i fizički razvoj te socijalnu dobrobit učenika,
- sprječavati neprihvatljive oblike ponašanja,
- brinuti se o sigurnosti učenika,
- *osigurati uvjete za uspješnost svakog učenika u učenju,*
- brinuti se o zdravstvenom stanju učenika i o tome obavještavati liječnike primarne zdravstvene zaštite i roditelje,
- *pratiti socijalne probleme i pojave kod učenika i poduzimati mjere za otklanjanje njihovih uzroka i posljedica, u suradnji s tijelima socijalne skrbi odnosno drugim nadležnim tijelima,*
- voditi evidenciju o neprihvatljivim oblicima ponašanja učenika,
- *pružati savjetodavni rad učenicima.”(ibid.)*

Kao što sam pokazala na prethodnom primjeru, praksa u školi ovisit će o pojedinom školskom djelatniku. Problem je u samom tekstu koji neće obuhvatiti rodnu diskriminaciju, već će se morati konzultirati razna mjesta kako bi se obranila prava TIRN učenika. Tako ni dužnosti koje su navedene u Članku 67. Zakona o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi RH nisu jednoznačne. Većina njih može se shvatiti na više načina, ali prije nego što objasnim njih, protumačit ću tri točke koje su po mom mišljenju dovoljno jasne za primjenu neovisno o pojedinoj školi i njenom osoblju koje se treba njih držati. To su: *dužnost* za osiguranje uvjeta za uspješnost svakog učenika u učenju, *dužnost* praćenja socijalnih problema i pojava kod učenika i poduzimanje mjere za otklanjanje njihovih uzroka i posljedica te *dužnost* pružanja savjetodavnog rada učenicima. Dužnost osiguranja uvjeta za uspješnost svakog učenika u učenju po meni je najvažnija dužnost škole. Iako jako općenito sročena, ova stavka dalje školi i njenim djelatnicima jasan cilj - svako dijete treba imati uvjete da bude uspješno, što specifično u slučaju TIRN učenika može značiti uklanjanje rastresenosti zbog pristupa toaletu, odjeće koja se (ne) smije nositi i ostalih specifičnih prepreka koje se pojavljuju kod pojedinog učenika. Dužnost osiguranja uvjeta za uspješnog učenika zato je zadaća koja prestaje tek kad se ostvare ti uvjeti, što kao što sam navela može ovisiti o pojedinom učeniku. Dužnost praćenja socijalnih problema i pojava kod učenika i poduzimanje mjere za otklanjanje

njihovih uzroka može biti jako teška zadaća. Najbolje će ove probleme i pojave uočiti nastavnici, učitelji i razrednici, koji s djecom provode najviše vremena, ali što ako oni nisu u stanju prepoznati ih? U tim slučajevima pedagog/psiholog nastupa kao stručni suradnik koji možda ima istančaniji mehanizam prepoznavanja tih pojava i problema ili više uvjeta za bavljenje njima. Tad može obaviti i svoju dužnost savjetodavnog rada s učenicima, što je nekim TIRN učenicima prijeko potrebno u trenutku propitivanja svojeg identiteta.

Ostale točke iz ovog članka jako su podložne interpretaciji, pa tako dužnost stvaranja uvjeta za zdrav mentalni i fizički razvoj te socijalnu dobrobit učenika nekim školskim djelatnicima može značiti prešućivanje postojanja transrodnih osoba iz straha od “homoseksualne propagande”, dok nekome drugom to može biti poticaj da stvori mjesto na kojem učenici mogu učiti o sebi i drugima, što može utjecati pozitivno na njihovo mentalno zdravlje. Dužnost sprječavanja neprihvatljivog oblika ponašanja može biti shvaćena kao govor i programi protiv transfobije, dok s druge strane može biti shvaćen kao poziv na transfobiju “radi dobrobiti učenika”. Dužnost brige o sigurnosti učenika također se može shvatiti dvoznačno: *sigurnost* za neke može značiti uklanjanje ikakvih naznaka da je škola sigurno mjesto za *sve* učenike, uključujući one koji su *queer*; s druge strane može biti omogućavanje učeniku da koristi poseban toalet i da u pauzama dolazi na sigurno mjesto gdje neće biti napadan od strane nasilnika. Dužnost brige o zdravstvenom stanju učenika i obavještanje liječnika primarne zdravstvene zaštite i roditelja može biti posebno pogubno za TIRN učenike, ako su im roditelji transfobni i to vodi obiteljskom nasilju nad učenikom, što je moguća situacija, ako školski djelatnik ne uzme u obzir sve strahove i okolnosti u kojima se učenik nalazi ili smatra da je transrodnost patološka. Briga o zdravstvenom stanju, kad su u pitanju rodna disforija, sumnja na nju ili jednostavno propitivanje rodnog identiteta uključuje dužnost savjetodavnog rada - pružanje potpore učeniku i obraćanje drugim institucijama samo ako je to nužno. Dužnost vođenja evidencije o neprihvatljivim oblicima ponašanja učenika korisna je u slučajevima u kojima učenik ugrožava druge oko sebe ili sebe samog. Međutim ako se promatra kroz leće heteronormativnosti, rodna nenormativnost učenika ima potencijal da u očima nekih školskih djelatnika bude shvaćena kao opasnost za druge učenike, a posebno tog učenika jer *daje povod* drugima da ga omalovažavaju.

“Članak 70.

(1) Učitelji, nastavnici, stručni suradnici i ostali radnici u školskim ustanovama dužni su poduzimati mjere zaštite prava učenika te o svakom kršenju tih prava, posebice o oblicima tjelesnog ili duševnog nasilja, spolne zloporabe, zanemarivanja ili nehajnog postupanja, zlostavljanja ili izrabljivanja učenika, odmah izvijestiti

ravnatelja školske ustanove koji je to dužan javiti tijelu socijalne skrbi, odnosno drugom nadležnom tijelu.”(Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi RH)

Prema podacima koji su navedeni u poglavlju o iskustvima učenika, jako veliki postotak TIRN učenika doživljava neki oblik vršnjačkog zlostavljanja, a najviše je učenika prijavilo verbalno nasilje, tj. verbalne napade. U ovom se članku to zove *duševno nasilje*, češće spomenuto kao psihičko nasilje zbog načina na koji djeluje na osobu i koji cilj ima. Psihičko nasilje može biti jako suptilno i zato ga je najteže kontrolirati. Na primjer, nastavnik može pričati s drugim nastavnikom o nekom učeniku na omalovažavajući način, misleći da ga učenik ne čuje. Nastavnik također može svojim zanemarivanjem nasilja koje je jasno vidljivo poručiti učeniku da podržava druge učenike koji ga maltretiraju. Zbog ovakvih je pojava važno da kolektiv poziva svoje članove na odgovornost u svemu što rade, a što može naštetiti učenicima.

“Članak 71.

(1) U školi se osniva vijeće učenika koje čine predstavnici učenika svakog razrednog odjela.

(2) Predstavnik vijeća učenika *sudjeluje u radu tijela škole kada se odlučuje o pravima i obvezama učenika*, bez prava odlučivanja.”(ibid.)

Sudjelovanjem u vijeću učenika TIRN učenici mogu pridonijeti raspravi o pravima učenika tako da svi učenici vuku korist iz njih. Leonard(2019) je u svom istraživanju otkrio da je jedan od mehanizama kojima se služe TIRN učenici pomaganje drugima. Ta se želja za pomoć drugima može iskoristiti u borbi za prava učenika, jer dok ne osjećaju uvijek da se mogu založiti za sebe, TIRN učenicima puno lakše leži zalaganje za druge učenike (Leonard, 2019). Prepoznavanje darovitosti tih učenika u pogledu emocionalne inteligencije i/ili aktivističkog potencijala prema mom je mišljenju jedna od zakonski određenih dužnosti škole.

Članci iz Zakona o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi RH zbog svoje su interpretativnosti manjkavi, tj. ne daju jasne smjernice za praksu u školi. Kako onda možemo očekivati da prava TIRN učenika budu zaštićena? Uredi Dječje pravobraniteljice i Pravobraniteljice za ravnopravnost spolova tijela su koja mogu utjecati na zaštitu prava TIRN učenika, no oni djeluju odvojeno.

Ako zaštita prava TIRN učenika prvenstveno pada pod polje djelovanja pravobraniteljice za ravnopravnost spolova, mora postojati neka praksa koja oslovljava prava tih učenika. To međutim nije slučaj. Većina se djelovanja vezanog za TIRN osobe odnosi na osobe u

zatvorima, a samo je jedan događaj održan 17. prosinca 2020. godine bio posvećen nečemu drugome: povezivanju institucija za provođenje zaštite prava transrodnih i interseksualnih osoba s aktivistima koji rade s istim ciljem (<https://www.prs.hr/cms/post/268>, pristup 31.1.2021).

Zadnje javnosti poznato djelovanje Pravobraniteljice za djecu s fokusom na trans djecu bio je sastanak održan 7. listopada 2015., na kojem je koordinatorica Inicijative roditelja transrodne djece i mladih, ujedno predsjednice udruge Trans Aid, pravobraniteljicu izvijestila o poteškoćama u suradnji s odgojno-obrazovnim sustavom.

“Pravobraniteljica za djecu je na sastanku iskazala podršku aktivnostima usmjerenima poboljšanju zaštite transrodne djece te istaknula važnost senzibilizacije stručnjaka koji rade s djecom i za potrebe transrodne djece, kao i potrebu njihova educiranja o ovoj specifičnoj temi.” (<https://dijete.hr/susret-s-predsjednicom-transaid-hrvatska/>, pristup 31.1.2021.)

Na tom je sastanku dakle iskazana potpora za djelovanje nevladine udruge u području educiranja stručnjaka koji rade s djecom, no je li to dovoljno? Mangin(2018) je istaknula da je podloga za dobru praksu s TIRN učenicima postojanje pravilnika koji podržavaju transrodne i rodno nenormativne učenike. Prema njoj bi “pravilnik koji je naklonjen rodnim manjinama trebao pokrivati pitanja privatnosti i transparentnosti, učeničkih podataka i informacijskih sustava, korištenja imena i zamjenica, kodeksa oblačenja, odvojenih rodno određenih prostora i aktivnosti te pitanje uznemiravanja i vršnjačkog zlostavljanja (Orr i Baum, 2015 prema Mangin, 2018). Osim toga, kao što sam i prije napomenula, zbog manjkavosti zakona o pravima učenika i dužnosti nastavnika, ovakva “bi pisana pravila trebala razjasniti kako učenička prava tako i odgovornosti pedagoga i nastavnika (Mangin, 2018, 18). Izglasavanje takvih pravilnika definitivno smatram sljedećim korakom u zaštiti trans osoba na razinama pojedinih škola, općina i županija.

6. PREPORUKE ZA ZAŠTITU PRAVA I PRUŽANJE PODRŠKE TIRN UČENICIMA

Za kraj se želim okrenuti prema sadašnjosti i budućnosti školske prakse u kojoj se poštuju prava transrodnih i rodno nenormativnih učenika te uvažavaju njihove potrebe. Naš cilj kao pedagoga treba biti da vidimo poboljšanje u iskustvima TIRN učenika, no prije toga trebamo prepoznati da ta djeca postoje. Nije važno tko su ta djeca po imenu i prezimenu, već što mi radimo kako bi ona imala jednake mogućnosti za osobni razvoj i uspješnost u učenju. U ovom ću poglavlju navesti preporuke koje proizlaze iz izvora koje sam proučavala u prošlim poglavljima.

6.1. Korištenje odgovarajućeg jeziku u odnosu na TIRN učenike

Korištenje imena i zamjenice koje je dijete izabralo i s kojima se osjeća ugodnije temelj je za pokazivanje podrške i poštivanje prava trans učenika. Nerijetko u praksi možemo skratiti ime učenika ili iznaći načine da razlikujemo jedno dijete od drugoga djeteta s istim imenom. Korištenja imena koje je učenik izabrao daje mu na znanje da prepoznamo njegove želje. Promjena zamjenica također treba biti uključena u oslovljavanje učenika koji je to zatražio. Kako bi se ovakve promjene mogle provesti, nekad je potrebno malo dublje ući u literaturu o transrodnoj djeci, ali i bez nje možemo osvijestiti da gramatički rod nije uvijek uvjetovan rodnim identitetom ili spolom osobe.

6.2. Individualna podrška nastavnika

Ako poštujemo učeničke želje za korištenje određenog imena ili zamjenice, moguće je da će naš odnos s učenicima biti bolji i da će nam se moći obratiti za pomoć ili savjet. To je definitivno zadaća pedagoga. Nastavnici također mogu imati želju da pomognu i to bi svakako trebali napraviti uz pomoć stručnog kadra. Treba imati na umu da je učenicima potrebna podrška cijele škole, ali jača potpora jednog školskog djelatnika za dijete čini veliku razliku.

6.3. Stvaranje sigurnih mjesta za učenike

Sigurno mjesto za učenika može biti bilo što: knjižnica, prazan razred u kojem nastavnik ispravlja ispite ili organizirani klub za učenike poput njega. Taj siguran prostor može postojati i u obliku “sata” na kojem nastavnik uvažava učenikovo korištenje određenih zamjenica i izražavanje u gramatičkom rodu koji mu odgovara. Stručni se suradnici trebaju pobrinuti za to da učenici znaju da je njihov ured također sigurno mjesto, barem naljepnicom ili plakatom na ulazu u ured. To može izgledati kao sitnica, no učenicima može značiti mnogo. U slučaju

postojanja kluba “za jednakost” treba stvoriti pozitivnu klimu u kojoj zajednica vrednuje raznolikosti i svaki član može pridonijeti radu kluba u nekom obliku. Stvaranje takvih mjesta puno je lakše ako ravnatelj, stručni suradnici i nastavnici imaju pristup edukacijama o TIRN učenicima.

6.4. Obrazovanje o pitanjima TIRN učenika i izglasavanje nediskriminacijskih pravilnika

Strah za i od transrodnih učenika prirodna je reakcija ako se ne razumijemo u transrodnost. Da bismo stvarno ostvarili jednakost prilika za sve učenike, školski djelatnici zato trebaju biti upoznati sa činjenicama o TIRN učenicima. Školska administracija trebala bi u svojim naporima za stvaranje bolje školske klime stvarati prilike za stručno usavršavanje školskog osoblja u vezi pitanja o TIRN učenicima. Između ostalog se klima može poboljšati uključivanjem učenika u Učeničko vijeće, s ciljem razumijevanja učeničke perspektive o školskim pravilima. Ne možemo znati što je najbolje za učenike ako ih ne pitamo.

6.5. Omogućavanje pristupa odgovarajućim toaletima

Ako se neko dijete nekome od školskih djelatnika *auta* kao transrodno, djelatnik bi trebao uzeti vremena, pričati s učenikom i saznati što mu treba. Nekad će to biti korištenje toaleta koji učenik do sada nije koristio, a nekad će to biti rodno neutralni toalet, što će možda zahtijevati veće prilagodbe. S učenikom se može pronaći i odgovarajuća alternativa, ako se učenikovi primarni zahtjevi ne mogu ispuniti u izvornom obliku. Smatram da bi sva djeca imala koristi od postojanja rodno neutralnih toaleta u kojima postoje odjeljci s bravom radi privatnosti, no to sam dosad vidjela samo na fakultetu i to potvrđuje samo jedan izvor koji sam navela u radu.

6.6. Pružanje potrebnih informacija

Transrodni i rodno nenormativni učenici imaju manje prilika od drugih učenika da saznaju tko su kroz identificiranje s drugima poput njih. Njima potrebne informacije mogu biti dio ponude izvannastavnih klubova, ali učenici bi trebali moći dobiti ispravne informacija i od svojih nastavnika te stručnih suradnika. Ako djeca nemaju nikakav oblik seksualnog obrazovanja, bitno je da aktivnosti na temu rodnih identiteta i seksualnih orijentacija budu prisutni u obliku interaktivnih predavanja, radionica ili jednostavno budu dio obrazovanja o građanskom odgoju. Gostovanje pojedinih aktivista ili udruga koje se bave tim pitanjima učenicima može pružiti nove poglede na shvaćanje svijeta i pružiti im novi izvor provjerenih informacija.

6.7. Zaštita učenika od vršnjačkog zlostavljanja i uznemiravanja

Svi školski djelatnici trebaju imati mogućnost da učenike zaštite od vršnjačkog zlostavljanja i uznemiravanja u školi, bila to domarka ili nastavnica. Vršnjačko zlostavljanje treba se aktivno spriječiti uništavanjem rodnih stereotipa, učenjem empatije i aktivnim zalaganjem za marginalizirane skupine. Učenik koji se ne osjeća zastupljeno u svom razredu i školi, lakše će se upuštati u rizična ponašanja poput preranih i nezaštićenih spolnih odnosa ili korištenja alkohola, cigareta i opojnih droga. Drugi će se možda povući i biti suicidalni, a da to nitko ne primijeti jer je dijete “tiho i dobar učenik”. Ja se još uvijek sjećam vježbe u kojoj smo anonimno na papirićima pisali komplimente drugim učenicima u razredu, jer me iznenadilo koliko ih je bilo. Takvi pozitivni trenutci, makar rijetki, mogu pomoći TIRN učenicima da se bolje osjećaju i shvate da nisu sami.

7. Zaključak

Na početku biranja teme rada iz pedagogije imala sam ambicije da to bude rad temeljen na empirijskom istraživanju. Osmišljeno istraživanje je međutim bilo prekompleksno i nije bilo dovoljno teorijski utemeljeno. Što sam umjesto njega napravila, jest teorijski rad koji svojim fokusom na transrodne i rodno nenormativne učenike daje poticaj za daljnje bavljenje tim učenicima.

Uvjarena sam da se ova tema može obraditi na potpuno drukčije načine i to oslanjanjem na izvornu teorijsku pedagojsku perspektivu. Upravo je to po mojem mišljenju najveći nedostatak mog rada. U potrazi za izvorima koji mi mogu pomoći u prikazu stanja školske prakse s transrodnim učenicima zanemarila sam one druge, koji sežu u davnu prošlost u kojoj je nedvojbeno bilo transrodnih i rodno nenormativnih učenika. Ipak, mnogi bi možda kritizirali ovu moju izjavu, jer trenutno nemam dokaze koje im mogu predstaviti. Ja sam umjesto toga svjesno odlučila okrenuti se budućnosti i iskoristiti postojanje istraživanja koja govore o stvarnosti TIRN učenika i postojanje Zakona koji ih štiti kako bih pokazala potencijal za promjenu u praksi s ovim učenicima.

Cilj je rada bio otkriti što zapravo TIRN učenici doživljavaju u školama i imaju li pravo na ostvarenje svojih potreba. Uvidjela sam da doista imaju zakonski utemeljena prava za ostvarenje svojih potreba. Potrebe koje sam izdvojila bile su potreba za informacijama, potreba za prevencijom ovisnosti, potreba za sigurnim mjestom/mjestima i potreba za odgovarajućim toaletom. Ostvarenje ovih i drugih potreba mnogi su istraživači prepoznali kao uvjet za: smanjenje rizičnih ponašanja učenika, međuvršnjačkog nasilja i stope suicidalnosti kod TIRN učenika. Usto su pozitivna iskustva TIRN učenika prepoznata kao rezultat napora škole, pojedinih školskih djelatnika i šire zajednice koji su TIRN učenicima pružili podršku, osigurali potrebna sigurna mjesta i promijenili jezik kojim govore s/o transrodnim i rodno nenormativnim učenicima. Tu su i TIRN učenici sami imali veliku ulogu, jer su usvojili mehanizme za obranu od onih koji ih ne shvaćaju ili u nekim slučajevima ne prihvaćaju. Za one koji još nisu razvili ovakve mehanizme tu su školski stručni suradnici.

Svojim budućim kolegama zato predlažem sljedeće ciljeve kao korake u poboljšanju prakse s TIRN učenicima:

- korištenje inkluzivnijeg jezika i jezika koji odgovara učenicima koji su se *autali* kao trans, što je prema dostupnim podacima dobro i za druge učenike

- prepoznavanje potencijala nastavnika koji se žele *autati* ili su *autani*, a imaju potrebu da pomognu TIRN učenicima; posebno je važna podrška stručnog suradnika kako se nastavnik ne bi osjećao nekompetentno
- stvaranje sigurnih mjesta za TIRN učenike, gdje će biti okruženi ljudima koji ih prihvaćaju i podupiru
- obrazovanje osoblja o pitanjima TIRN učenika i prilagodba školskih pravilnika da ne bi bili diskriminacijski prema TIRN učenicima
- omogućavanje pristupa odgovarajućim toaletima u bilo kojem obliku koji je učeniku prihvatljiv
- pružanje potrebnih informacija učenicima kojima su potrebne (npr. postojanje grupe podrške ili Zakona koji štiti učenička prava)
- zaštita *svih*, a tako i TIRN učenika, od vršnjačkog zlostavljanja i uznemiravanja kako bi se neometano mogli posvetiti učenju i školskim postignućima

Svi su ovi koraci ostvarivi uz volju i potrebne resurse. Ne moramo i nećemo nikad biti savršeni pedagozi, ali možemo stremiti ka tome da budemo dovoljno dobri u svom radu.

Za kraj želim dati poticaj drugim studentima pedagogije i istraživačima da zađu dublje u ovu temu. Ja sam se tek dotakle nje, a potencijal je velik. Prema primjerima istraživanja provedenih u inozemstvu mogu se napraviti istraživanja koja ispituju stavove i iskustva školskih djelatnika u radu s TIRN djecom; mogu se provesti istraživanja u *queer* zajednici o školskim iskustvima njenih pripadnika; može se napraviti istraživanje s TIRN studentima na hrvatskim sveučilištima (za što ima mnogo više literature), a mogu se analizirati i školski dokumenti i instrumenti istraživanja kako bi se utvrdilo utječu li na reprodukciju spolno/rodno binarnih koncepata muškog i ženskog i na koji način.

LITERATURA

- Abrahamyan M., Mammadova P., Tskhvariashvili S. (2018) Women Challenging Gender Norms and Patriarchal Values in Peacebuilding and Conflict Transformation across the South Caucasus. *Journal of Conflict Transformation, Caucasus Edition* 3(1), str. 46-71.
- Allen B.J., Andert B., Botsford J., Budge S.L., Rehm J.L. (2020) At the margins: comparing school experiences of nonbinary and binary-identified transgender youth. *Journal of School Health*. 90. (str. 358-367).
- Andrzejewski J, Pampati S, Johns MM, Sheremenko G, Lesesne C, Rasberry CN. (2020) Sexual behaviors, referral to sexual health services, and use of sexual health services among transgender high school students. *Journal of School Health*, 90, str. 349-357.
- American Psychological Association. (2014, December 1). Answers to your questions about transgender people, gender identity, and gender expression. Dostupno na: <http://www.apa.org/topics/lgbt/transgender>
- Austin, J., (2019) Lines of Sight and Knowledge: Possibilities and Actualities of Transgender and Gender Non-Conforming Youth in the Library. U: Mehra, B. ur., *LGBTQ+ Librarianship in the 21st Century: Emerging Directions of Advocacy and Community Engagement in Diverse Information Environments*. [online], Dostupno na: Emerald Insight [29.04.2019.]; str. 167-196.
- Barbarić, T. (2017) LGBT inkluzivna škola: Implikacije za odgojno-obrazovnu praksu. Diplomski rad. Zagreb. Filozofski fakultet.
- 'BEING LGBT IN SCHOOL' A Resource for Post-Primary Schools to Prevent Homophobic and Transphobic Bullying and Support LGBT Students [online]. Irska: glen. Dostupno na: <https://www.education.ie/en/SchoolsColleges/Information/Bullying/Anti-Bullying-Procedures-in-Schools.html> [28.prosinca 2020.]
- Butler G., et al. (2018) Assessment and support of children and adolescents with gender dysphoria. *Arch Dis Child*, 103(7), str. 631–636.
- Caldwell, A. (2020). One Hundred Years of Instability: Sex, Law, and Transgender Rights. *PS: Political Science & Politics*, 53(3), str. 494-497.

- Cowden, M. (2016) *Children's rights: from philosophy to public policy*. London: Palgrave Macmillan.
- Curtis, L. (2020) *Exploring the Inclusion of LGBTQI+ Information in Relationships and Sexuality Education in Irish Primary Schools*. *Student Teacher Educational Research e-Journal*, 3, str. 36-44.
- Davis, G. (2011) *Gender Players and Gender Prisoners: When Intersex Activism, Medical Authority, and Terminology Collide*. Doktorska disertacija. Chicago: University of Illinois.
- de Vries, Annelou L. C., Cohen-Kettenis, Peggy T. (2012) *Clinical Management of Gender Dysphoria in Children and Adolescents: The Dutch Approach*, *Journal of Homosexuality*, 59(3), str. 301-320.
- Demartoto, A. (2020). *The Representation of Hybrid Identity through Performance and Symbol of Transgender Santri Resistance at Al-Fatah Islamic Boarding School of Yogyakarta, Indonesia*. *Society*, 8(1), 147-162.
- De Pedro, K. T., Gilreath, T. D., Jackson, C., Esqueda, M. C. (2017) *Substance use among transgender students in California public middle and high schools*, *Journal of School Health*, 87, str. 303-309.
- Eisenberg, M. E., Gower, A.L., McMorris, B.J., Rider, G. N., Shea, G., Coleman, E. (2017). *Risk and Protective Factors in the Lives of Transgender/Gender Nonconforming Adolescents* Eisenberg, *Journal of Adolescent Health*, 61(4), str. 521 – 526.
- Fausto-Sterling, A. (1993) *THE FIVE SEXES*, *The Sciences*, 33(2), str. 20–24.
- Fetner, T., Elafros, A. (2015) *The GSA Difference: LGBTQ and Ally Experiences in HighSchools with and without Gay-Straight Alliances*, *Social Sciences*, 4, str. 563–581.
- Gregov, I. (2014) *Stavovi prema transseksualnosti*. Diplomski rad. Zagreb: Filozofski fakultet.
- Hatchel, T., Marx, R. (2018) *Understanding Intersectionality and Resiliency among Transgender Adolescents: Exploring Pathways among Peer Victimization, School Belonging, and Drug Use*, *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 15(6):1289.

- 'I Want to Be Like Nature Made Me' Medically Unnecessary Surgeries on Intersex Children in the US [online]. Sjedinjene Američke Države: Human Rights Watch. 2017. Dostupno na: <https://www.hrw.org/report/2017/07/25/i-want-be-nature-made-me/medically-unnecessary-surgeries-intersex-children-us>
- Interrodnost [online]. Wikipedia. Dostupno na: <https://sh.wikipedia.org/wiki/Interrodnost> [01. 01. 2021.]
- Johns, M.M., Lowry, R., Andrzejewski, J., Barrios, L. C., Demissie, Z., McManus, T., Rasberry, C. N., Robin, L., Underwood, J. M. (2019)a Transgender Identity and Experiences of Violence Victimization, Substance Use, Suicide Risk, and Sexual Risk Behaviors Among High School Students — 19 States and Large Urban School Districts, Morbidity and Mortality Weekly Report, 68(3), str. 67–71.
- Johns, Michelle M., Poteat, Paul V., Horn, Stacey S., Kosciw, J. (2019)b Strengthening Our Schools to Promote Resilience and Health Among LGBTQ Youth: Emerging Evidence and Research Priorities from The State of LGBTQ Youth Health and Wellbeing Symposium, LGBT Health, 6(4), str. 146-155
- Leonard, M. (2019) Growing Up Trans: Exploring the Positive School Experiences of Transgender Children and Young People. Doktorska disertacija. London: University of East London
- Mangin, M.M. (2019) Transgender Students in Elementary Schools: How Supportive Principals Lead. Educational Administration Quarterly [online], 1(34). Dostupno na: SAGE Journals [11.12.2020.]
- Meoded-Danon, L. i Yanay, N. (2016) Intersexuality: On Secret Bodies and Secrecy. Studies in Gender and Sexuality [online] 17(1). Dostupno na: Taylor & Francis Online [11.12.2020.]
- Milevoj, K. (2016) Znanja i vjerovanja studenata medicine i psihologije o transspolnosti. Diplomski rad. Zagreb. Filozofski fakultet.
- Mlivić, A. (2016) Neki elementi formiranja rodnog identiteta: Sociološka analiza. Diplomski rad. Zagreb. Filozofski fakultet.

- Peng K, Zhu X, Gillespie A, et al. (2019) Self-reported Rates of Abuse, Neglect, and Bullying Experienced by Transgender and Gender-Nonbinary Adolescents in China. *JAMA Netw Open*. 2(9) Dostupno na Jama Network [22.11.2020.]
- Ross-Reed, D. E., Reno, et al. (2019) Family, School, and Peer Support Are Associated With Rates of Violence Victimization and Self-Harm Among Gender Minority and Cisgender Youth. *Journal of Adolescent Health*, 65(6), str. 776-783
- Slesaransky-Poe, G. (2013) Adults set the tone for welcoming all students. *The Phi Delta Kappan*, 94(5), str. 40-44
- Sauntson, H. (2018). Using Sociolinguistic Frameworks to Explore the School Experiences of LGBT Youth. U: Sauntson, H., *Language, Sexuality and Education*. Cambridge: Cambridge University Press, str. 50-92.
- Toomey, R. B., Ryan, C., Diaz, R. M., Card, N. A., i Russell, S. T. (2010) Gender-Nonconforming Lesbian, Gay, Bisexual, and Transgender Youth: School Victimization and Young Adult Psychosocial Adjustment. *Developmental Psychology*. 46(6). Dostupno na : PubMed Central [15.12.2020.]
- Turban J. L., Carswell J., Keuroghlian A. S. (2018) Understanding Pediatric Patients Who Discontinue Gender-Affirming Hormonal Interventions. *JAMA Pediatr*, 172(10), str. 903–904.
- WELCOMING OUR TRANS FAMILY AND FRIENDS: A SUPPORT GUIDE FOR PARENTS, FAMILIES AND FRIENDS OF TRANSGENDER AND GENDER NON-CONFORMING PEOPLE [online]. Washington, D.C.: PFLAG. Dostupno na: <https://pflag.org/proudparent> [10.prosinca 2020.]
- Weiselberg, E. C., Shadianloo, S., Fisher, M. (2019) Overview of care for transgender children and youth. *Current Problems in Pediatric and Adolescent Health Care* [online], 49(2). Dostupno na: Science Direct [10. prosinca 2020.]
- Witcomb, G. L., Claes, L., Bouman, W. P., Nixon, E., Motmans, J., Arcelus, J. (2019) Experiences and Psychological Wellbeing Outcomes Associated with Bullying in Treatment-Seeking Transgender and Gender-Diverse Youth. *LGBT Health*. 6(5). str. 216-226